

AVAROK ÉS KELET-EURÓPA

A SZEGVÁR-SÁPOLDALI 7. SZÁZADI SÍRCSOPORT

LŐRINCZY GÁBOR*

A tanulmány a szegvár-sápoldali kora avar kori lovas sír új szempontú értelmezését, a sír körül feltárt újabb kilenc, kirabolt temetkezés ismertetését és a sírkert közös értékelését tartalmazza. Részletesen tárgyalja a temetkezési szokásokat (pl. fülkesír, részleges állattemetkezés, obulusadás stb.). A temetkezési szokások alapján a sápoldali közösség a kelet-európai sztyeppéről 568-at követően a Tiszántúlt megszálló népesség utóda lehetett. A sírkertet a 650 utáni évtizedben alakíthatták ki, és igen rövid ideig, egy-másfél évtizedig használhatták.

Kulcsszavak: kora avar kor, Tiszántúl, fülkesír, részleges állattemetkezések, egész ló eltemetése, érmek

The present article includes a new interpretation of the Early Avar Age equestrian burial from Szegvár-Sápoldal; publication of nine recently recovered looted burials around the grave and the common evaluation of the cemetery. Burial customs are discussed in detail (e.g. niche dug from the end of the grave pit, burial of animal parts, presence of obuli etc.). Judging from the funerary traditions, the Sápoldal community could belong to the successors of the population arriving from the East European steppe and invading the territory east of the Tisza after 568. The cemetery could have been formed in the decade following 650 and was used for a very short time, a 10–15 years long period.

Keywords: Early Avar Age, Tiszántúl (territory east of river Tisza), niche dug from the end of the grave pit, burial of animal parts, burial of a complete horse, coins

A Csongrád megyei Szegvár község határának északkeleti részén, a Kórógy folyó egyik kanyarulatában, a folyótól délre mintegy 200 méterre 1952-ben Mérey Kádár Ervin egy kora avar kori lovas sírt tárt fel (1. kép).¹ A temetkezést Bóna István publikálta és részletesen értékelte.² A sír feltárása után több mint 30 évvel később elvégzett hitelesítő ásatást több szempont indokolta. Egyrészt a sír feltárási körülményei és az 50-es évek ásatási gyakorlata, dokumentálása nem

igényelte a mai elvárásoknak megfelelő ásatási megfigyeléseket, másrészt a temetkezés formája körül kialakult egy vita, miszerint akna- vagy fülkesír volt-e a temetkezés. További kérdésként merült fel, hogy a temetkezés magányos volt-e, vagy egy kis sírszámú temető egyik sírjaként értékelendő.

A lelőhely azonosítása nem volt problémamentes, de végül sikerrel járt, és megkezdődött egy kutatóárok és egy 12 × 22 m-es felület feltárása (2. kép). A szelvényből 65 cm vastag földréteget markolóval szedettünk le. A szelvény nyesett felületén kilenc K–Ny-i tájolású sír folytja, egy kör alaprajzú objektum és három újkori, téglalap alaprajzú gödör folytja rajzolódott ki. Ez utóbbiak

* A kézirat beérkezett: 2018. március 19.

* Lőrinczy Gábor; e-mail: lorinczyg@gmail.com

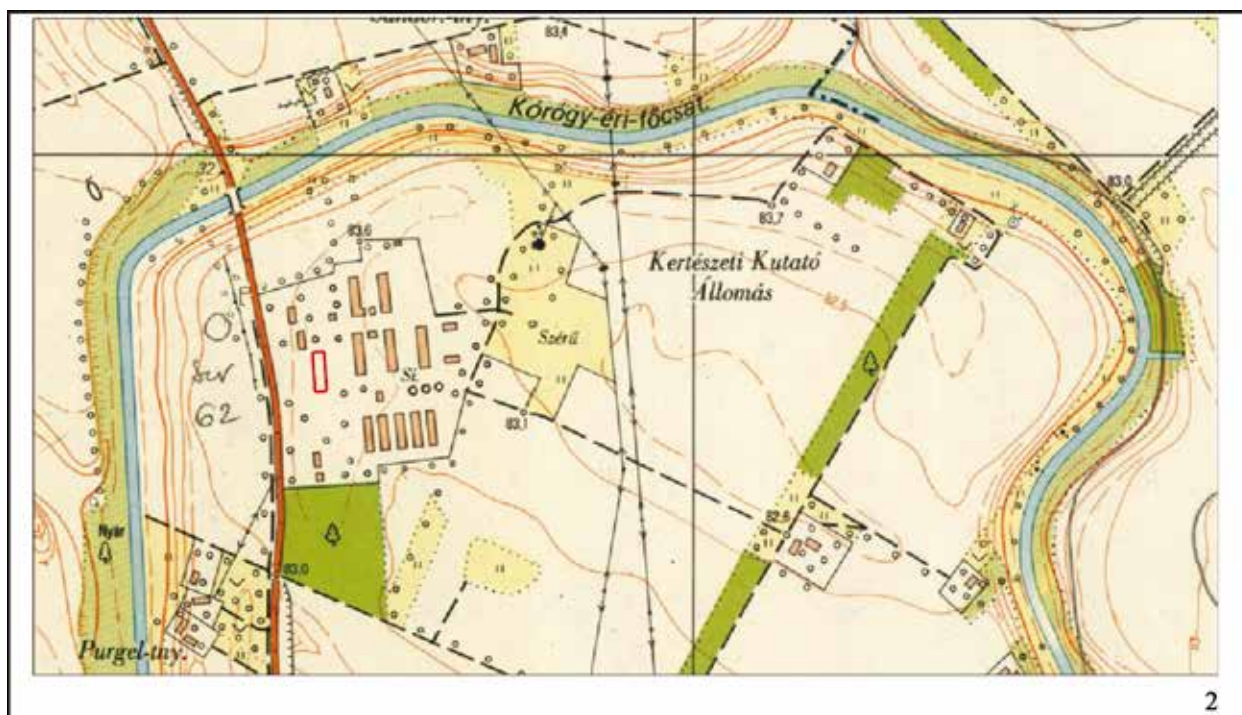
¹ MÉREY KÁDÁR 1952; RADNÓTI 1954, 78.

² BÓNA 1979; BÓNA 1980.

1. kép. Szegvár északkeleti határa a Herzog-féle 1899-es térképrészleten

Abb. 1. Die Gemarkung von Szegvár im Nordosten auf der Landkarte Herzog 1899

2. kép. A feltárt szelvény a 10 000-es topográfiai térképrészleten

Abb. 2. Die freigelegte Fläche auf der topografischen Karte von Maßstab 10.000

közül az egyikkel azonosítani lehetett a sílógödör területét is, ahol 1952-ben előkerült a sír (10. kép).³

A sírok katalógusa⁴

2. sír (3. kép 1–3)

Kétoldali padkás sír. T.: K–Ny, 100–280°. H.: 160 cm, sz.: 70–80 cm, m.: 65 cm.⁵ A téglalap alaprajzú, lekerekített sarkú sír szürkésfekete, kevert foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos altalajon. A sír két hosszanti oldalában, a nyesett felszíntől 18–23 cm mélyen 10–13 cm széles padkát alakítottak ki (3. kép 3). Az akna felső rétegében egy *juh* részleges (koponya és csontok – a radius és tibia disztális végén kettévágott – lábcsontok), bolygatott és hiányos maradványa volt (3. kép 1). A sír alján egy *inf. I.* (3,5–4,5 éves) *gyermek*⁶ kirabolt vázmaradványa, a koponya töredékei és a fogak kerültek elő.

Állatmelléklet

(1) *Subadultus juh*⁷ koponyája összeroppant állapotban feküdt a sír nyugati végében, a padka szintjénél mélyebben, orral nyugati irányban. Mellső lábcsontjai a koponya két oldalán, a hátsó, csontolt lábcsontok töredékes állapotban a sír keleti feléből, mind a padka felett 6–10 cm vastag betöltésen, a sír tengelyének irányában dőlve feküdtek.

(2) A sír nyugati végében *juvenis juh* hosszúcsontjának néhány töredéke maradt csak meg.

Az emberi váz melléklete

(1) *Bögge* (3. kép 16). A koponya jobb oldala mellett enyhén az oldalára dőlve, szájával nyugati irányban. Homoksárga, szürke és fekete foltos, szabad kézzel formált. Közepesen kidolgo-

zott anyagú, homokkal és kerámiatörmelékkel erősen soványított (2–6 mm) edény, felülete rücskös, repedezett, egyenetlenül elmunkált, erősen horpadásos, vékony agyagmáz fedi. Közepesen jól kiégetett, kemény pengő hangot ad ütésre. Rövid pereme ferde, kissé kihajló, elvékonyodik. Nyaka rövid ívű, válla lecsapott. Aszimmetrikus, egyik oldalán hasas, másik oldalán hordó alakú. Alja egyenesen levágott, kitüremkedik. Mag.: 10,8–11 cm, pátm.: 9,1–9,3 cm, fátm.: 8,1 cm.⁸

A viselet mellékletei

(1)–(10) *Gyöngyök*⁹ a koponya alatt és körülötte (3. kép 4–13). (1) Okkersárga, köles méretű, gömb alakú opak *üveggyöngy* (3. kép 6). Átm.: 0,4 cm. (2) Vörösesbarna, nyújtott hatszög átmetszetű, hosszú hasáb alakú *karneolgyöngy* (3. kép 4). H.: 1 cm, sz.: 0,6 cm, sz.: 0,3 cm. (3) Világoszöld, négyzetes átmetszetű, lecsiszolt sarkú, hasáb alakú, áttetsző *üveggyöngy töredéke* (3. kép 7). H.: 0,5 cm. (4) Okkersárga, lapított gömb alakú opak *üveggyöngy töredéke* (3. kép 10). H.: 0,3 cm, átm.: 0,5 cm. (5) Okkersárga, kétszeresen összetett lapított gömb alakú opak *üveggyöngy* (3. kép 5). H.: 0,4 cm, átm.: 0,4 cm. (6) Világoszöld, nagyméretű dinnyemag alakú, áttetsző *üveggyöngy töredéke*, furatában bronzcsövecskével (3. kép 9). H.: 0,9 cm, sz.: 0,8 cm, v.: 0,5 cm. (7) Világoszöld, nagyméretű dinnyemag alakú, áttetsző *üveggyöngy töredéke* furatában bronzcsövecskével (3. kép 8). V.: 0,5 cm, furat átm.: 0,2 cm. (8) Okkersárga, háromszorosán összetett, lapított gömb alakú opak *üveggyöngy* (3. kép 11). H.: 0,7 cm, átm.: 0,5 cm. (9) Világoszöld, lapított gömb alakú, áttetsző *üveggyöngy* (3. kép 13). H.: 0,3 cm, átm.: 0,6 cm, furat átm.: 0,25 cm. (10) Türkizkék, háromszorosán összetett, lapított gömb alakú opak *üveggyöngy* (3. kép 12). H.: 0,9 cm, átm.: 0,5 cm.

(11–12). Két darab kerek átmetszetű *vas karperec* töredékes állapotban került elő a koponyacsontok közül és a mellkas területéről (3. kép 14–15), átm.: 3,8 cm.

3. sír (4. kép 1–2)

Fülkesír. T.: K–Ny, 90–270°. Az akna h.: 250 cm, sz.: 85–90 cm, m.: 70–110 cm. A téglalap alakú, lekerekített sarkú sír keleti fele sárga, nyugati fele szürkésfekete, fekete kevert foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos altalajon. Az akna aljának keleti harmada vízszintes volt, míg nyugati, enyhén kiszélesedő kétharmada 15–20°-os szögben lejtett a fülke szájának irányában. Az

³ Filep A. szerint a három sílógödör téglalap alakú volt. A másik kettő keleti része a szelvény nyugati felében került elő, nyugati részük a szelvényfal alá nyúlt. Lásd 10. kép.

⁴ Az elmúlt évtizedekben a temetőről az alábbi helyeken jelentek meg részinformációk: LÓRINCZY 1987; LÓRINCZY 1987a; LÓRINCZY 1988; LÓRINCZY 1992, 116; LÓRINCZY 1994, 328; BÓNA–LÓRINCZY 2002; LÓRINCZY 2000, 74; a 3. és 5. sírből előkerült érméről: SOMOGYI 1995, 462; SOMOGYI 1997, 86–87; SOMOGYI 2002, 581; a sírok egyes gyöngyeiről összefoglalóan lásd PÁSZTOR 2018; a két érmes sír bécsi ¹⁴C adatairól: STADLER 2005, 110–111. A sírok leletanyaga, az ásatási dokumentáció és az ásatási fotók a szentesi Koszta József Múzeumban találhatóak. A sírok régészeti leletanyagát Vigh László (1957–2016) főrestaurátor restaurálta.

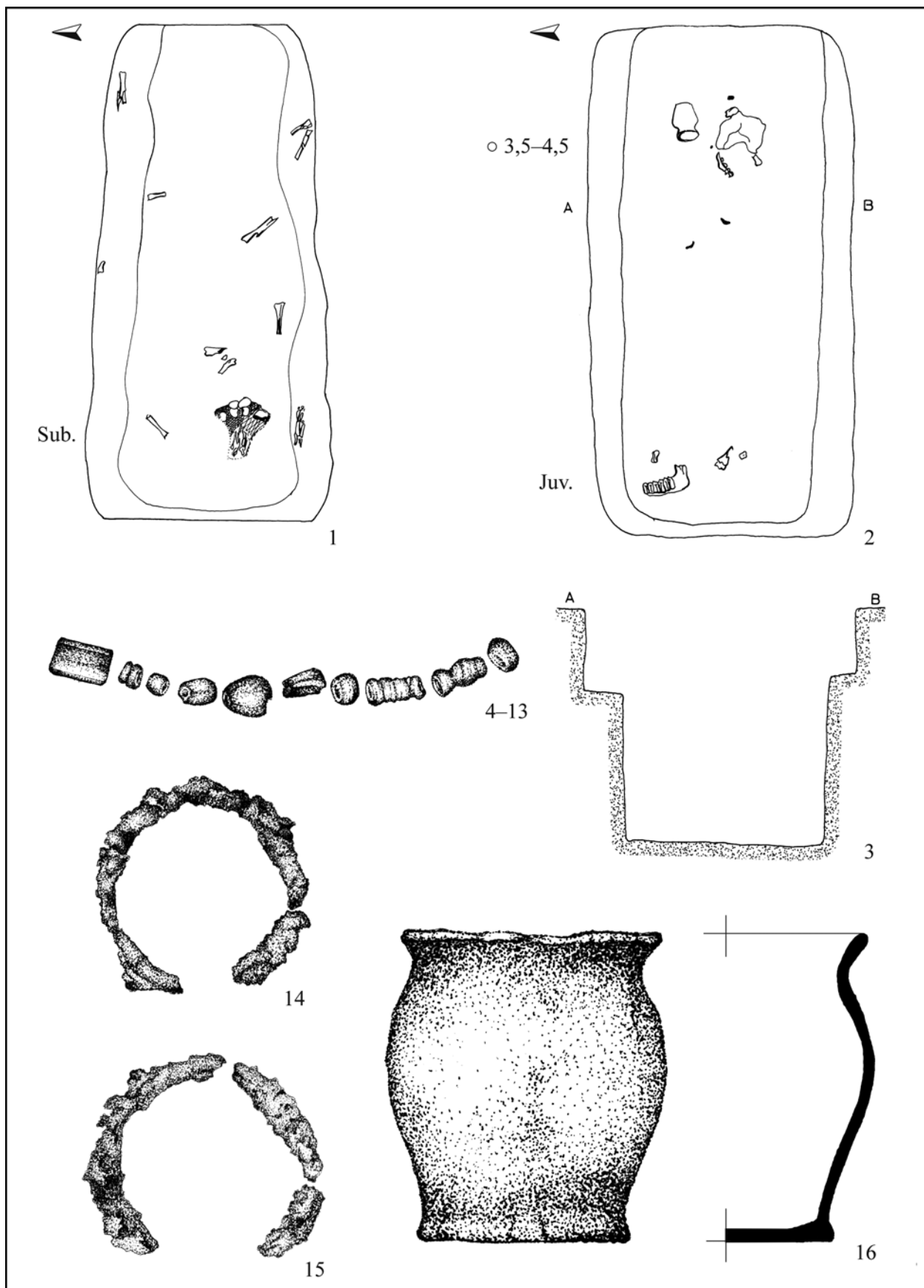
⁵ A sírok mélysége a nyesett felülettől értendő.

⁶ A temető antropológiai anyagának meghatározása dr. Szalai Ferenc munkája. Az embertani anyag értékelését lásd SZALAI 2018.

⁷ A temető sírjaiban előkerült archeozoológiai anyag meghatározása Vörös István munkája.

⁸ A temető sírkerámiáinak leírása Vida Tivadar munkája.

⁹ A sírok gyöngyanyagának leírását Pásztor Adrien végezte el, értékelését lásd PÁSZTOR 2018.

3. kép. Szegvár-Sárpoldal, 2. sír
Abb. 3. Szegvár-Sárpoldal, Grab 2

aknában egy juh részleges, bolygatott, hiányos maradványa volt. Az akna nyugati negyedében kerültek elő az emberi koponya és a nyakcsigolyák töredékei. A fülke h.: 245 cm, sz.: 100–120 cm, m.: 70–140 cm. A 10°-os lejtésű, enyhén tektonos aljú fülkében egy *adultus* (20–24 éves) nő hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, kirabolt vázmaradványa 2–5 cm vastag betöltésen feküdt. A rablás a medencéig megbolygatta a vázat. *In situ* helyzetben a jobb alkarcsont, a két medencelapát és a párhuzamosan fekvő lábsontok voltak.¹⁰

Állatmellékletek

(1) *Szarvasmarha lábsontja* feküdt az akna nyugati végében, a nyesési szinttől 3 cm mélyen.

(2) *Subadultus kos* vázmaradványának apró töredékei váltak ismertté az akna bontása során.

Az emberi váz mellékletei

(1) *Juh keresztcsontja* került elő a sír betöltéséből.

(2) *Fazék* (5. kép 14). Szürkésfekete, homoksárga foltos, szabad kézzel formált. A koponya jobb oldala mellett, a koporsón kívül állt. Gyengén kidolgozott anyagú, homokkal és kis kerámiatörmelékkel erősen soványított (2–8 mm). Felülete elsimított, egyenetlen, horpadásos, vékony agyagmáz fedi. A nyakat és az edénytestet függőlegesen, feltehetően textíliával formálták, egyenetlen függőleges fésűs nyomokat hagyott a felületen. Gyengén kiégetett, törésfelülete fekete, vékony falú. Hosszú, tölcséresen kihajló pereme egyenetlen. Nyaka hosszabb ívű, válla lecsapott. Teste erősen aszimmetrikus. Alja egyenesen levágott, lyukacsos a szerves maradványoktól. Mag.: 25,7 cm, pátm.: 11,6 cm, fátm.: 9,8–10 cm.

(3) Téglaalakú vékony csontlap (4. kép 18). Töredékes állapotban a koponya töredékeivel együtt került elő. Egyik oldalán bevésett pontkör és háromszögminta díszíti. Kiegészített, ragasztott. H.: 6 cm, sz.: 1,1 cm, v.: 0,1 cm.

(4) II. *Constans miliarensis*ét utánzó *ezüstérme* (4. kép 15). A keresztcsont helyén feküdt. Előlap: a köriratot vonalak jelzik. Bajuszos(?) és hosszú szakállas(?), szembe néző mellkép. A diadém inkább sapkára hasonlít. Jobbra lent négy pont. Hátlap: vonalakkal jelzett palmaágak között [lépcsőn] álló kereszt. Elnagyolt és stilizált kivitelezési mód. A hátlapi lépcsőfokok egy rozsdafolt miatt már nem kivehetők. Átm.: 19–19,5 mm, s.: 2,22 g. Az előképek típusa: a mell közepén levő, leginkább hosszú szakállként értelmezhető képződmény alapján MIB 139 (651/2–654), noha

II. *Constans* ezt megelőzően kibocsátott miliarensisei az uralkodó rövid szakállas mellképével is szóba jöhetnek még MIB 138 (648–651/2).¹¹

(5) Vörösesbarna, kettős csonka kúp alakú *orsógomb* (5. kép 13). A jobb alkar külső oldala mellett 3 cm vastag betöltésen feküdt. Mag.: 2,3 cm, átm.: 3,6 cm.

(6) Barna kova (4. kép 16). A bolygatott mellkas csontjai közül.

(7) Félkör keresztmetszetű *vastöredék* (4. kép 17). A jobb medencelapát belső oldala mellett.

(8–17) *Üvegtöredékek*.¹² A jobb lábsontok külső oldalánál feküdtek. Öt töredék egy csomóban a boka, két darab attól 18 cm-re a lábszár mellett 3 cm vastag betöltésen. (8) Kobaltkék *üveg karkötő* töredéke, hornyolt, középen kiemelkedő domború tagolással (5. kép 2). H.: 1,34–0,64 cm, sz.: 1,7 cm, v.: 0,19–0,36–0,74 cm. (9) Irizáló felületű, nyújtott hatszög átmetszetű, lecsapott szélű, hosszú hasáb alakú fényáteresztő *üveggyöngy töredéke* (5. kép 8). H.: 1,8–1,89 cm, sz.: 1,2 cm, v.: 0,27–0,35 cm, furat átm.: 0,23–0,17 cm. (10) Színtelen, rövid bikónikus alakú, fényáteresztő *üveggyöngy töredéke* (5. kép 9). H.: 1,72 cm, átm.: 2 cm, furat átm.: 0,68 cm. (11) Világoszöld, irizáló felületű, áttetsző *üvegedény* hornyolt, ívelt *peremtöredéke* (5. kép 5). H.: 2,6 cm, sz.: 1,4 cm, v.: 0,3 cm. (12) Színtelen, bekarcolt párhuzamos vonalakkal díszített áttetsző *üvegedény oldaltöredéke* (5. kép 6). H.: 2,2 cm, sz.: 2,5 cm, v.: 0,22 cm. (13) Világoszöld, irizáló felületű, párhuzamos vonal- és vonalköteges üvegszálrátétes, vékony falú *üvegedény oldaltöredéke* (5. kép 3). H.: 0,74–1,3 cm, sz.: 2,5 cm, v.: 0,06 cm. (14) Halványkék, vékony falú *pohár vagy palack peremtöredéke*, külső oldalán ráfolyatott kobaltkék üvegszállal (5. kép 1). (15) Színtelen, irizáló felületű *üvegedény aljtöredéke*. H.: 1,6 cm, sz.: 1,5 cm, v.: 0,23–0,44 cm. (16) Fehéres, erősen pusztuló felületű, *üvegedény oldaltöredéke* (5. kép 4). H.: 1,1–1,6 cm, sz.: 1,7 cm, v.: 1,58 cm. (17) Világoszöld átlátszó *üvegtöredék* (5. kép 7). H.: 1,4 cm, sz.: 0,63 cm, v.: 0,48 cm.

A viselet mellékletei

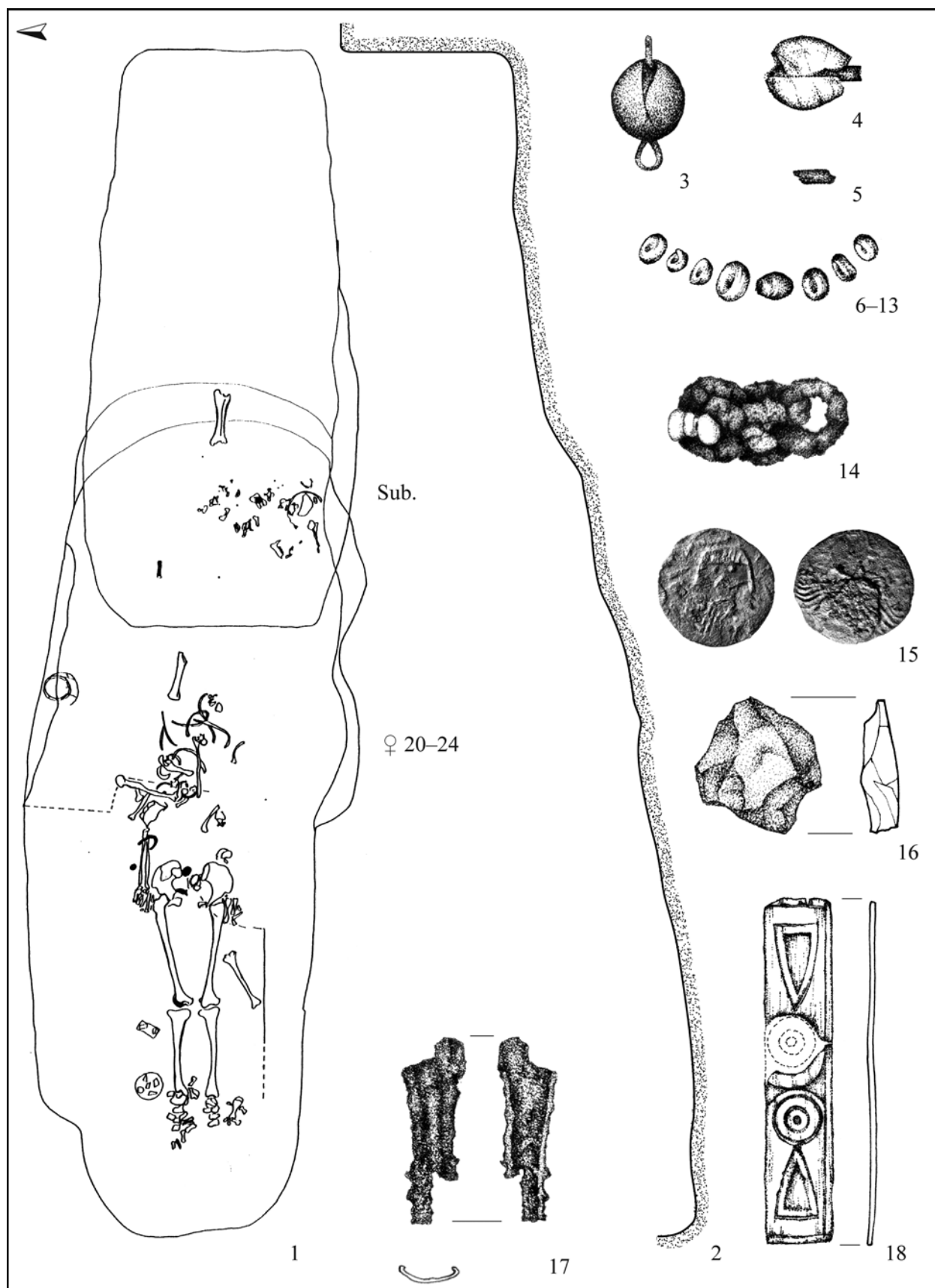
(1) Kékeslila gyöngycsüngős *fülbevaló* (4. kép 3). Töredékes állapotban a koponya töredékei között. A gyöngy átm.: 1,3 × 1,4 cm.

(2)–(12) *Gyöngyök*. (2) Okkersárga, töredékes korong alakú opak *üveggyöngy* (4. kép 6). H.: 0,3 cm, átm.: 0,5 cm. (3) Okkersárga, kopott, matt, porózus felületű, kétszeresen összetett, lapított gömb alakú opak *üveggyöngy* (4. kép 14). H.: 0,5 cm, átm.: 0,5 cm. (4) Irizáló fehéres világoszöld,

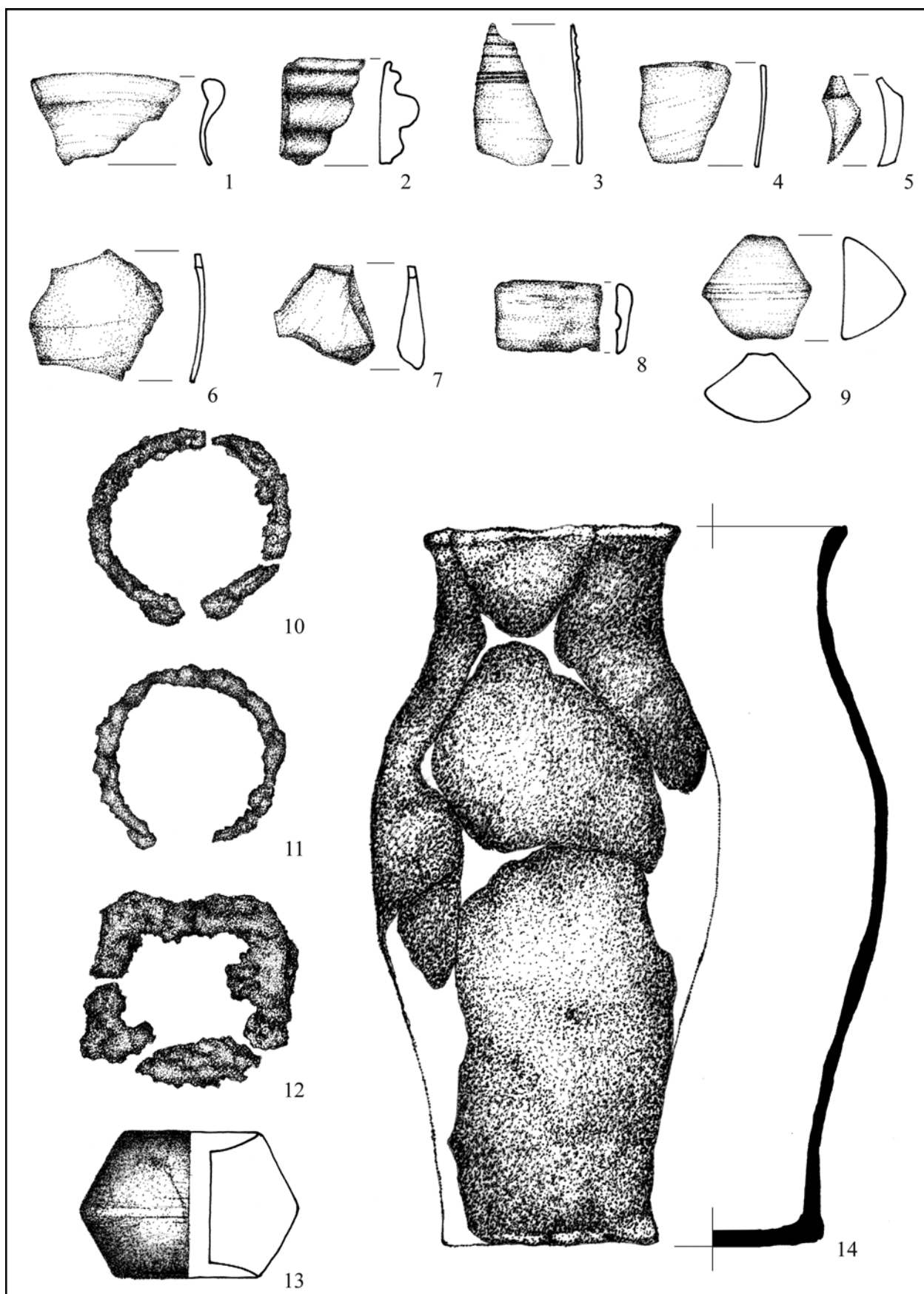
¹¹ SOMOGYI 1997, 85–86.

¹² Meghatározásukat Csontos Katalinnak (Budapest, Aquincumi Múzeum) és Katona Győr Zsuzsannának köszönhetem.

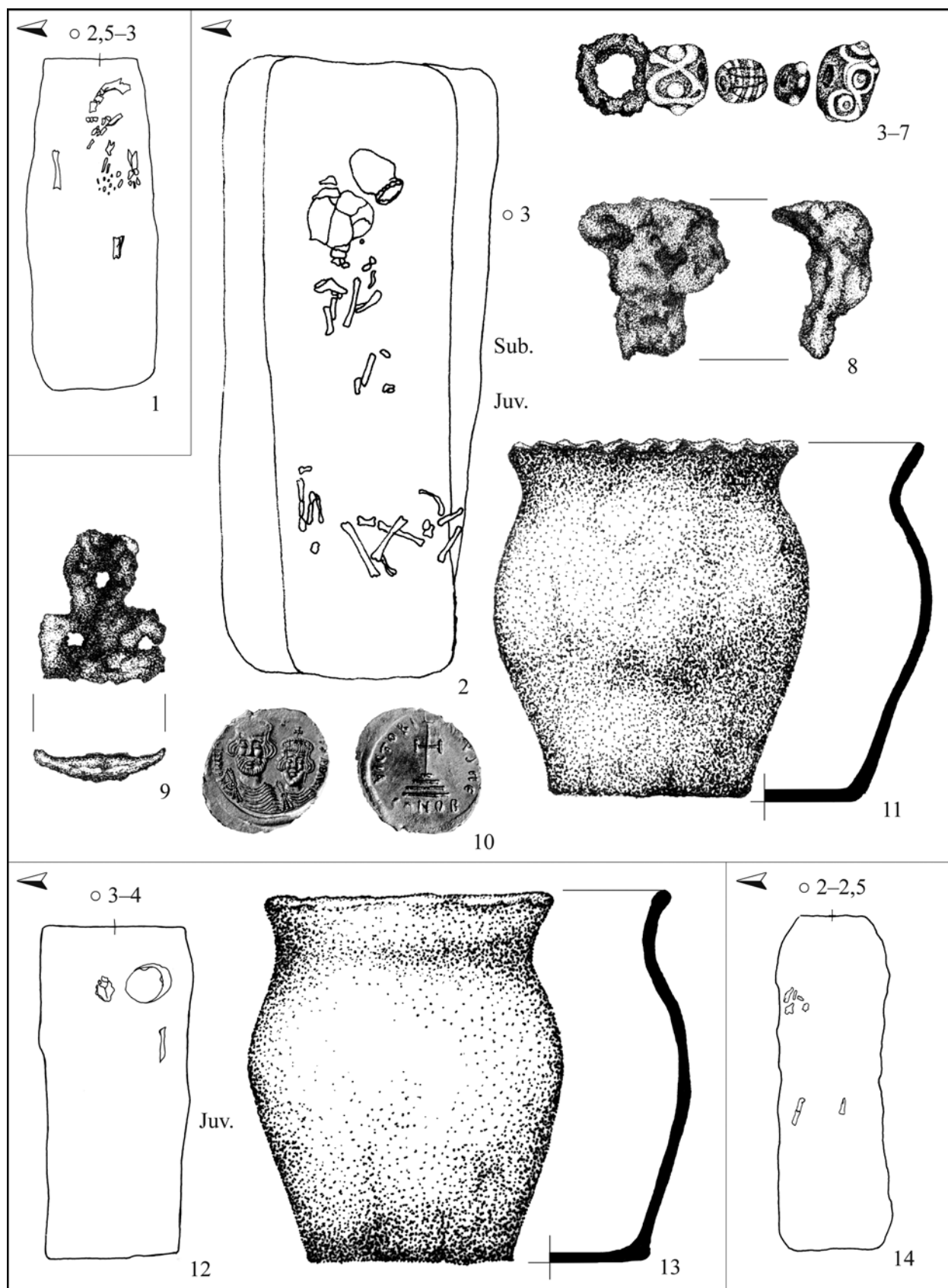
¹⁰ Az újkori (silő)gödör beásása nem bolygatta meg a fülkét.

4. kép. Szegvár-Sápoldal, 3. sír
Abb. 4. Szegvár-Sápoldal, Grab 3

5. kép. Szegvár-Sápoldal, 3. sír
Abb. 5. Szegvár-Sápoldal, Grab 3

6. kép. Szegvár-Sápoldal. 1: 4. sír; 2-11: 5. sír; 12-13: 6. sír; 14: 8. sír

Abb. 6. Szegvár-Sápoldal. 1: Grab 4; 2-11: Grab 5; 12-13: Grab 6; 14: Grab 8

lapított gömb alakú, fényáteresztő üveggyöngy (4. kép 12). H.: 0,5 cm, átm.: 0,6 cm. (5) Irizáló világoszöld, lapított gömb alakú, fényáteresztő üveggyöngy (4. kép 13). H.: 0,3 cm, átm.: 0,5 cm. (6) Okkersárga, lapított gömb alakú opak üveggyöngy töredéke (4. kép 9). H.: 0,3 cm, átm.: 0,7 cm. (7) Zöld, gömb alakú, fényáteresztő üveggyöngy (4. kép 10), átm.: 0,5 cm. (8) Világos türkiz zöld, lapított gömb alakú, fényáteresztő üveggyöngy (4. kép 11). H.: 0,3 cm, átm.: 0,5 cm. (9) Fehéres-türkizkék, irizáló, lyukacsos felületű, deformált, lapított gömb alakú, fényáteresztő üveggyöngy (4. kép 8). H.: 0,3 cm, átm.: 0,5 cm. (10) Irizáló, fehéres világoszöld, töredékes felületű, fényáteresztő, dinnyemag alakú üveggyöngy (4. kép 4), bronzcsövecske. H.: 1,6 cm, sz.: 1,2 cm, v.: 0,5 cm. (11–12). Irizáló fehér és világoszöld, fényáteresztő, dinnyemag alakú üveggyöngy töredéke (4. kép 4–5). H.: 1,6 cm, sz.: 1,2 cm, v.: 0,5 cm.

(13) Négyzetes *vascsat* (5. kép 12). Töredékei a jobb medencelapát belső oldala mellett feküdtek.

(14) Kerek átmetszetű *vas karperec* (5. kép 11). A jobb alkarcsonton feküdt. Két vége enyhén lapított. Átm.: 7 cm. (15) Kerek átmetszetű *vas karperec* (5. kép 10). Töredékes állapotban a mellkas csontjai között. Két vége enyhén lapított. Átm.: kb. 7 cm.

Az embertani anyagból vett mintán Debrecenben végzett ¹⁴C mérés alapján (Deb-5210) a temetés valószínűsíthető időszaka 666 (68.2%) 698 cal AD, illetve 662 (95.5%) 870 cal AD, az állatcsontanyagon Bécsben végzett ¹⁴C mérés alapján (VERA-1673) 651 (68.2%) 688 cal AD.¹³

4. sír (6. kép 1)

Aknasír. T.: KÉK-NyDNY, 70–250°. H.: 95 cm, sz.: 30–35 cm, m.: 25 cm. A téglalap alakú, lekerekített sarkú sír szürkésfekete kevert foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos altalajon. A sír alján egy *inf. I.* (2,5–3 éves) gyermek kirabolt vázmaradványa feküdt.

Állatmelléklet

(1) A sír betöltéséből juh lábcsonthoz apró töredékei kerültek elő.

5. sír (6. kép 2)

Kétoldali padkás sír. T.: KÉK-NyDNY, 72–252°. H.: 140 cm, sz.: 60 cm, m.: 60 cm. A téglalap alakú, lekerekített sarkú sír szürkésfekete, kevert foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos al-

talajon. A sír két hosszabbik oldalában, a nyesett felszíntől 32–35 cm mélyen 8–14 cm széles padkát alakítottak ki. Az akna felső, a nyeséstől számított 12–25 cm-es rétegében két juh részleges, de bolygatott, hiányos maradványa, a sír alján egy *inf. I.* (3 év körüli) gyermek kirabolt vázmaradványa volt.

Állatmellékletek

(1) A *subadultus* nőstény juh koponyája, mellső és hátsó lábcsonthoz a sír nyugati harmadában feküdtek.

(2) *Juvenis* juh koponyájának és lábcsonthozainak töredékei kerültek elő a sír betöltéséből.

Az emberi váz mellékletei

(1) Szabad kézzel formált *fazék* (6. kép 11). Az oldalán feküdt a koponya bal oldala mögött, szájával délnyugati irányban. Homoksárga, egész felületén fekete és feketésszürke foltokkal, alul és belül narancssárga elszíneződéssel. Gyengén kidolgozott anyagát homokkal és kerámiatörmelékkel erősen soványították. Felülete egyenetlen, rücskös, horpadásos, vékony agyagmáz fedi. Jól kiégetett, vékony falú, könnyű edény. Rövid pereme elvékonyodik, ujjbenyomkodásokkal sűrűn díszített. Nyaka rövid ívű, válla lecsapott, a legnagyobb átmérője a felső harmadban mérhető, ahonnan az aszimmetrikus test szűkül. Alja egyenesen levágott, lyukacsos, közepén kis mélyedés. Mag.: 12,3 cm, pátm.: 10,9 cm, fátm.: 7 cm.

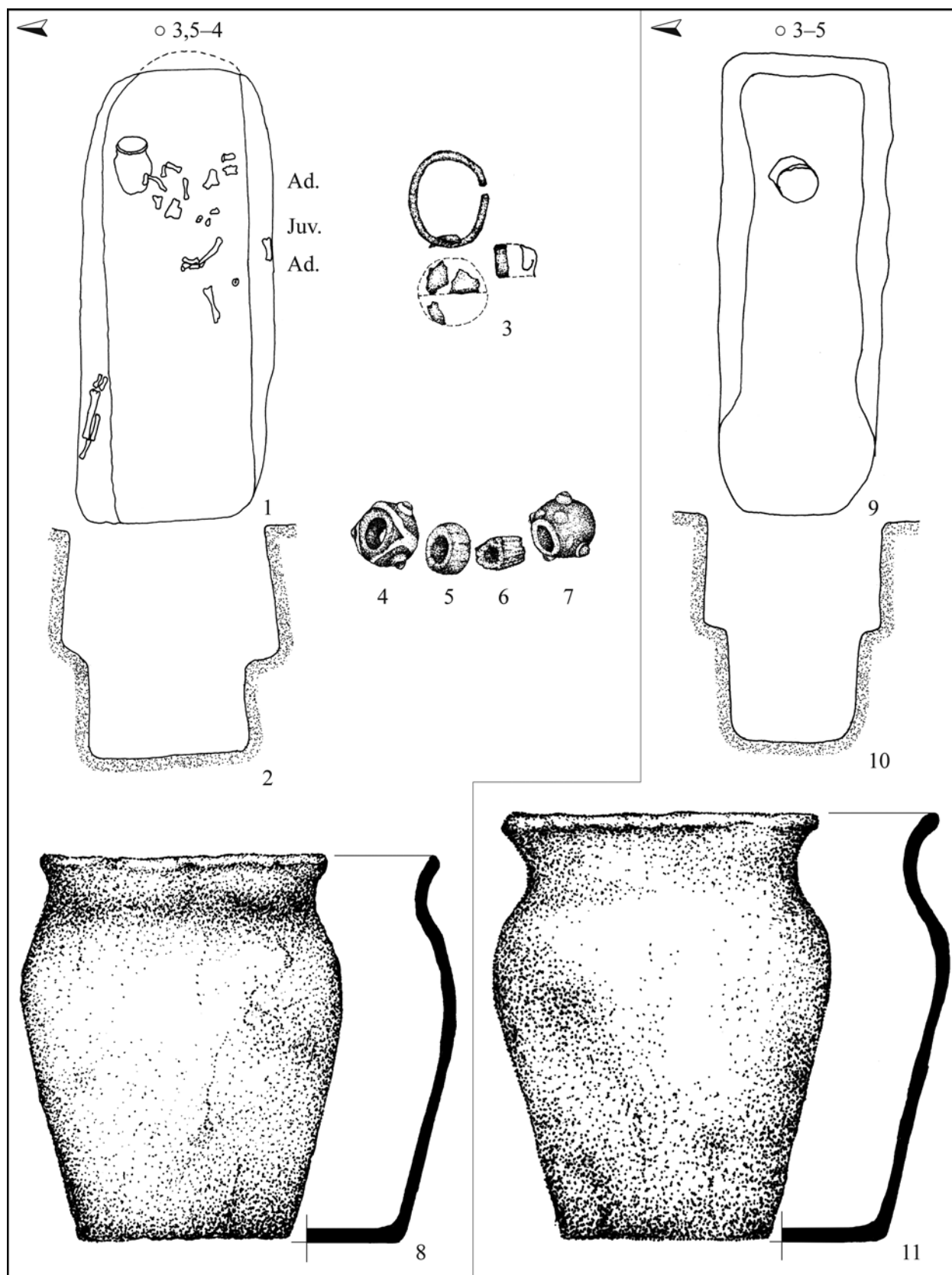
(2) Heraclius és Heraclius Constantinus 616/17-ben vert *solidusa* (6. kép 10). Az élén állt a felső fogsor alatt, a kifordult állkapocs mögött. Thesszaloniké. Előlap: dd NN h[ERACLIUS ET hERA CONS]T PP AVC – két mellalak. Balra a szakállas császár, jobbra a szakálltalan fia. Fejükön mindketten magas koronát viselnek, melyet középen egy kereszt díszít. Ruhájuk paludamentum, amit fibula tart össze a jobb vállon. Középen fenn kereszt. Hátlap: VICTORI | [A A]V[GY] E – lépcsőkön álló kereszt. Az exerguéban (a szelvényben) CONOB. Jó állapotú. Átm.: 18–21 mm. S.: 3,57 g.¹⁴

(3) Fordított T alakú ívelt *vaslemez* (6. kép 9). A bal lábszárcsont előtt feküdt. Felső vége félköríves, mindhárom végén középen átlukasztott. Belső felületén vas-oxiddal konzerválódott bőrmaradvány van. Mag.: 2,7 cm, sz.: 2,1 cm.

(4) Szabálytalan alakú ívelt *vas-töredék* (6. kép 8). A bal lábszár közelében feküdt. Belső oldalán vas-oxiddal konzerválódott textilmaradvány van.

¹³ STADLER 2005, 110.

¹⁴ SOMOGYI 1997, 85–87.

7. kép. Szegvár-Sápoldal. 1-8: 7. sír; 9-11: 9. sír
Abb. 7. Szegvár-Sápoldal. 1-8: Grab 7; 9-11: Grab 9

A viselet mellékletei

(1)–(4) Gyöngyök kerültek elő a koponya alól és a bolygatott csontok közül. (1) Sötétvörös alapon öt kék-fehér kétrétegű dudoros és ötszörös, fehér hurokfolyatott rátétdíszű opak *üveggyöngy* (6. kép 7). H.: 0,9 cm, átm.: 1,3 cm. (2) Fekete alapon öt darab okkersárga, egyrétegű dudoros rátétdíszes, lapított gömb alakú opak *üveggyöngy* (6. kép 6). H.: 0,8 cm, átm.: 0,9 cm. (3) Sötét vörösesbarna alapon négy fehér vonalfolyatott és négyszeres világoskék hurokfolyatott rátétdíszes, lapított gömb alakú opak *üveggyöngy* (6. kép 5). H.: 0,8 cm, átm.: 0,9 cm. (4) Sötét vörösesbarna alapon öt darab fehér egyrétegű dudoros és ötszörös sárga hurokfolyatott rátétdíszes opak *üveggyöngy* (6. kép 4). H.: 1 cm, átm.: 1,3 cm.

(5) Nyakláncot záró *vaskarika* (6. kép 3) a gyöngyök mellől. Átm.: 0,5 cm.

(6) A koponya alatt ezüstpatinára utaló (fülbevaló?) kékesszürke elszíneződést lehetett megfigyelni.

Az állatcsontanyagon Bécsben végzett ^{14}C mérés alapján (VERA-1674) a temetés valószínűsíthető időszaka 615 (63,0%) 660 cal AD.¹⁵

6. sír (6. kép 12)

Aknasír. T.: KÉK–NyDNY, 75–255°. H.: 115 cm, sz.: 45–50 cm, m.: 30 cm. A téglalap alakú, lekerekített sarkú sír szürkésfekete-fekete kevert foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos altalajon. A sír alján egy *inf. I. (3–4 éves) gyermek* kirabolt vázmaradványa, a koponya töredékei és néhány fog volt.

Állatmelléklet

(1) *Juvenis juh koponyájának és lábcsonkjainak töredékei* kerültek elő a sír bontása során a felső rétegből.

Az emberi váz melléklete

(1) Szabad kézzel formált *edény* (6. kép 13). A koponya bal oldala mellett állt. Barnás-homoksárga, narancssárga, fekete, feketésszürke foltos. Anyagkidolgozása gyenge minőségű, homokkal és kis (4–8 mm) kerámiatörmelékkel erősen soványított, felülete repedezett, dudoros, horpadásos, vékony agyagmázbevonat fedi. Gyengén kiégetett, töredékes, kiegészített. Rövid pereme egyenetlenül megformált, lekerekített. Nyaka rövid ívű, teste szabálytalan, tojásdad alakú, aszimmetrikus. Egyenesen levágott alján 4–4,5 cm átmérőjű kis mélyedés van. Mag.: 12,9 cm, pátm.: 9,6–10 cm, fátm.: 7,8 cm.

7. sír (7. kép 1–2)

Kétoldali padkás sír. T.: KÉK–NyDNY, 75–255°. H.: 140–145 cm, sz.: 55 cm, m.: 70 cm. A téglalap alakú, lekerekített sarkú sír sárga-szürke-fekete kevert foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos altalajon. A sír két hosszabbik oldalában, a nyesett felszíntől 30 cm mélyen 8–10 cm széles padkát alakítottak ki. Az akna felső rétegében három *juh* részleges, bolygatott, hiányos maradványa került elő. A sír alján egy *inf. I. (3,5–4 éves) gyermek* kirabolt vázmaradványa volt.

Állatmellékletek

(1) *Adultus juh koponyája* összeroppant állapotban feküdt a gyermek koponyája feletti rétegben. *Mellső és hátsó lábcsonkjainak töredékei* a sír betöltéséből kerültek elő, a *bal hátsó lábcsonk* a sír északnyugati sarkában a padkán feküdt.

(2) *Juvenis juh koponyájának töredékei* a bontás során a sír betöltéséből kerültek elő.

(3) *Adultus juh mellső és hátsó lábcsonkjainak töredékei* a sír betöltéséből, a bontás során váltak ismertté.

Az emberi váz mellékletei

(1) Szabad kézzel formált *edény* (7. kép 8). Oldalára dőlve, a koponya jobb oldala mellett, szájával északkeleti irányban feküdt. Barnás-homoksárga, feketésszürke foltos. Anyagkidolgozása gyenge minőségű, homokkal és kis (4–6 mm) kerámiatörmelékkel erősen soványított, felülete repedezett, dudoros, horpadásos, vékony agyagmázbevonat fedi. Gyengén kiégetett, töredékes, kiegészített. Rövid pereme egyenetlenül megformált, lekerekített. Nyaka rövid ívű. Teste hordó alakú, aszimmetrikus. Egyenesen levágott alja lyukacsos. Mag.: 13,4 cm, pátm.: 9,9 cm, fátm.: 8,1 cm.

A viselet mellékletei

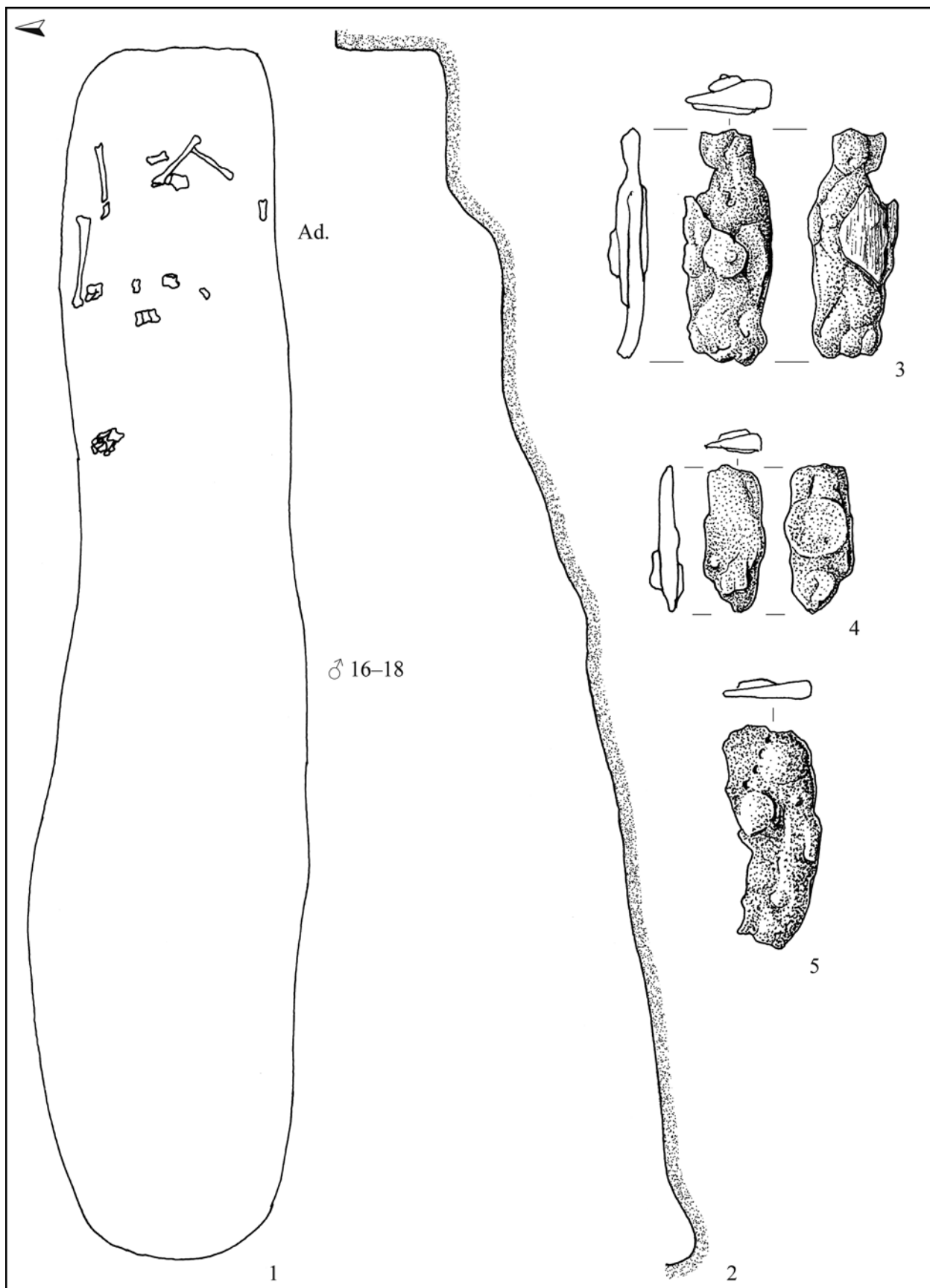
(1) Gömbcsüngős *ezüst fülbevaló* (7. kép 3). Töredékei a bontás során a sír betöltéséből kerültek elő. A karika átm.: 1,5 cm.

(2) Világoszöld, sávosan pusztuló, töredékes, rövid henger alakú, fényáteresztő *üveggyöngy* (7. kép 5), átm.: 0,8 cm.

(3) Sötétvörös, díszítetlen felületű, rövid henger alakú opak *üveggyöngy* (7. kép 6). H.: 0,6 cm, átm.: 0,6 cm.

(4) Sötétvöröses-barna alapon négy fehér + világos türkizkék kétrétegű dudoros, négy okkersárga, egyrétegű dudoros és a furata körül 1–1 darab sárgásfehér, vonalfolyatott rátétdíszes, lapított gömb alakú opak *üveggyöngy* (7. kép 7). H.: 0,9 cm, átm.: 1 cm.

¹⁵ STADLER 2005, 111.

8. kép. Szegvár-Sápoldal, 10. sír
Abb. 8. Szegvár-Sápoldal, Grab 10

(5) Sötétvörös alapon három fehér+világos türkizkék, kétrétegű dudoros és háromszoros fehérés hurokfolyatású rátétdíszes opak üveggyöngy (7. kép 4). H.: 0,9 cm, átm.: 0,9 cm.

8. sír (6. kép 14)

Aknasír. T.: K-Ny, 90–270°. H.: 103 cm, sz.: 32 cm, m.: 12 cm. Téglalap alakú, lekerekített sarkú sír szürkésfekete-fekete kevert foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos altalajon. A sír alján egy *inf. I.* (2–2,5 éves) gyermek kirabolt vázmaradványa volt.

9. sír (7. kép 9–10)

Kétoldali padkás sír. T.: K-Ny, 80–260°. H.: 145 cm, sz.: 50 cm, m.: 65 cm. Téglalap alakú, lekerekített sarkú sír szürkésfekete-fekete kevert foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos altalajon. A sír két hosszabbik oldalában, a nyesett felszíntől 35 cm mélyen 6–8 cm széles padkát alakítottak ki. A sír alján egy *inf. I.* (3–5 éves) gyermek kirabolt vázmaradványa, a koponya töredékei és a fogak kerültek elő.

Az emberi váz melléklete

(1) Szabad kézzel formált edény (7. kép 11). Kissé az oldalára dőlve állt a koponya helyén. Barnássárga, feketésszürke foltos. Anyagkidolgozása gyenge minőségű, homokkal és kis (4–11 mm) kerámiatörmelékkel erősen soványított, felülete repedezett, egyenetlen, horpadásos, vékony agyagmázbevonat fedi. Gyengén kiégetett, rücskös, töredékes. Közepesen hosszú pereme tölcselesen kihajló, lekerekített. Nyaka enyhén íves. Erősen aszimmetrikus. Egyenesen levágott alja lyukacsos. Mag.: 14,4–14,8 cm, pátm.: 10,9 cm, fátm.: 7,5–8,3 cm.

10. sír (8. kép 1–2)

Fordított kialakítású fülkesír. T.: K-Ny, 84–264°. Az akna h.: 190 cm, sz.: 70–75 cm, m.: 40–90 cm. A téglalap alakú, lekerekített sarkú akna foltjának nyugati harmada sárga, keleti kétharmada szürkésfekete-fekete színnel keverten jelentkezett a sárgásbarna agyagos altalajon. Az aknában egy *szarvasmarha* és egy *juh* részleges, de bolygatott, erősen hiányos maradványa, valamint emberi vázcsontok töredékes állapotban, másodlagos helyzetben kerültek elő. Az akna aljának nyugati negyede közel vízszintes, míg a fülkéhez közelebb eső része 8–12°-os szögben lejtett a fülke szájának irányában. A fülke h.: 240 cm, sz.: 85–95 cm, m.: 90–135 cm. Az akna keleti végében

kialakított, 6–8°-os lejtésű, enyhén teknős aljú fülkében egy *juvenis* (16–18 éves) férfi kirabolt, teljesen megbolygatott vázmaradványa feküdt. A rablás olyan mértékű volt, hogy nem lehetett biztosan megállapítani, hogy a fiatal férfit fejfel vagy lábbal előre csúszttatták be a fülkébe.

Állatmellékletek

(1) *Adultus szarvasmarha* hosszúcsontjainak töredékei és farokcsigolyái.

(2) *Szarvasmarha* hosszúcsontjainak töredékei.

(3) *Juh* hosszúcsont töredéke került elő az akna betöltéséből.

Az emberi váz mellékletei

(1) *Tojásbéj* töredékei.

(2) Meghatározhatatlan *vastöredékek* (8. kép 3–5).

A lelőhely nevééről

Szegvár északkeleti, Szentessel határos területét az itt kanyargó Kórógy és az azt keresztező Hódmezővásárhely–Szentek közötti országút négy részre osztja. Míg az északkeleti rész – az ott fekvő Sápalmról elnevezve – a Sápoldal, addig az értől délre és az országúttól keletre fekvő terület neve – ahol a temetkezést 1952-ben feltárták – Kórógyoldal (1. kép).¹⁶ Így ismeri mindenki, az általunk megkérdezett valamennyi szegvári kubikustól kezdve a termelőszövetkezetek helyi vezetőiig. Emellett egy-egy idősebb ember a Kórógypart elnevezés mellett említette a Csárdaoldal megnevezést is. Ez nem véletlen, mert a lelőhely területén a 18–19. században – Jósai Bálint tanyája helyén – egy csárda működött.¹⁷

Mivel az 1979-es és az 1980-as publikáció nyomán a lelőhely Sápoldalként vált ismertté, ezért e

¹⁶ Körös–Tisza–Marosi Ármentesítő Társulat „Ártérfejlesztési” összesítő térképe. M = 1:28 800, színes, könyvmatos. Rajzolta 1899-ben Szentesen Herzog József. A nyomtatott Klósz György kő- és könyvnyomdájában Budapesten fotólitográfiai úton. 10. szelvény. <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOL-Terkeptar/29311/view/?pg=9&bbox=4815%2C-6903%2C6411%2C-5846>

¹⁷ Lásd az Első és a Harmadik Katonai Felmérésnek a területre vonatkozó térképrészleteit, valamint LŐRINCZY 2000, 74. A 7. századi sírok mellett feltártunk egy újkori temetkezést is a területen. 5a sír: T.: K-Ny, 70–250°. Már a nyelés során sekély mélységben kerültek elő egy gyermek csontjai és egy farsaroglya töredékei. A gyermek csontvázának bal oldalát állatjárat bolygatta meg. A saroglyán kívül egyetlen melléklet, egy 1822-es bronzérem került elő a medencelapáton. Az újkori temetkezés a 4. sír északi oldala mellett és mindkettő a 3. sír fülkéje fölött került elő.

mellett az elnevezés mellett maradunk, és az 1952-ben feltárt sírt a sírcsoport 1. sírként értelmezzük.

A sádpoldali sírcsoport

Az itt ismertetett sírok három oldalról – északról, nyugatról és délről – körbeveszik azt a két, egymást részben metsző téglalap alakú, az 1952-ben kiásott silóval azonosítható gödröt, amelynek délnyugati sarkában előkerült lósírra ráastak egy szelvényt (9., 10. kép).¹⁸ A 2. és 3. sír között volt a nagyméretű siló- és munkagödör, benne a lovas sír helyével. Az 5., 6., 7., 8. és 9. sír a 3. sírtól északra, míg a 10. sír a 2. sírtól délre feküdt. Ezek alapján egyértelmű, hogy ezek a temetkezések a már publikált sírral együtt egy temetőt alkotnak.¹⁹

Az 1952-ben feltárt 1. sír

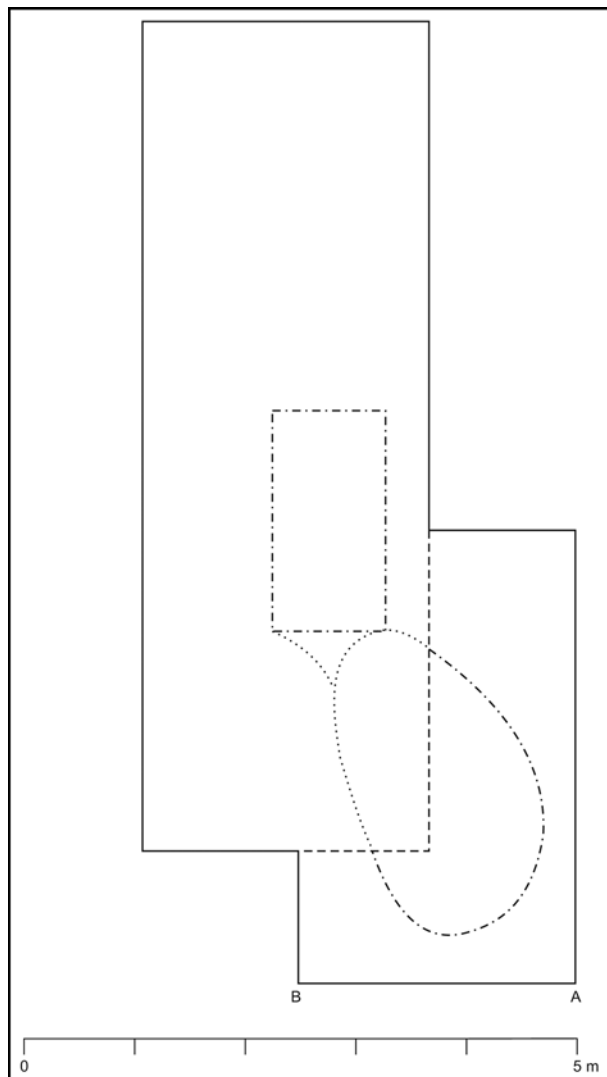
A Bóna István feldolgozása óta ismertté vált újabb adatok és az ásatási dokumentáció új szempontú értelmezése szükségessé és egyben lehetővé teszi Bóna rekonstrukciójának kiegészítését és pontosítását.²⁰ Terjedelmi korlátok miatt

¹⁸ Az előkerült gödör kirajzolódó foltja megegyezett az 1952-ben készített felszínrajzzal (9. kép). A betöltése építési meszes törmelékkel kevert földdel volt tele, de nem bontottuk ki.

¹⁹ Erre az ásatást követően többször is utaltunk: LŐRINCZY 1987; LŐRINCZY 1987a; LŐRINCZY 1992, 116; LŐRINCZY 1994, 328; LŐRINCZY 2000, 74. Mindezek ellenére a lelőhelyről írt eredeti szócikk végére az általunk átnézett korrektúra után Bóna István – tudunkon kívül – írta oda, hogy „Die Bestattungen sind also keineswegs gleichzeitig und bilden keinen geschlossenen Grabgarten.” (BÓNA–LŐRINCZY 2002).

²⁰ Itt szükséges megjegyeznünk – amire már Bóna István is röviden utalt –, hogy annak idején Csallány Dezső megkezdte a sírlelet feldolgozását. A „Szegevári korai avar fülkesír” című dossziéja tartalmazza a sír rövid és az eredeti leletek tanulmányozásán alapuló részletes, kézzel írt tárgyleírásait, ennek gépelt, a leletek egyedi, 1952-es leltári számmal ellátott és javított változatát, valamint ennek tisztázott, gépelt példányát, továbbá a Kovrig Ilona által a sír leleteiről készített fényképtáblákat. MFM Régészeti Adattár 1712-1714-93. ltsz.

A sádpoldali sírről publikált tanulmányai és a szekszárdi évkönyvben közölt cikke után Bóna István még egyszer foglalkozott a sádpoldali sírral. Falko Daim „Awarische Studien aus Ungarn” címmel tervezett egy kötetet kiadni, melyben – a többi között – az 1979-es sádpoldali cikk is megjelent volna. Ebből az alkalmából Bóna I. írt egy gépelt oldalnyi megjegyzést. A cikkeket Somogyi Péter fordította le, így a Bóna-féle kiegészítő megjegyzések eljutottak hozzá is. Amikor Somogyi P. megtudta, hogy foglalkozom a sádpoldali sírcsoport közelével és az 1. sír új szempontú értelmezésével, elküldte ezt a kiegészítésjegyzéket. Ebben Bóna I. leírta, hogy az ásatáson készített 6×9-es felvételek negatívjait Nagy Margitnak 1983-ban sikerült azonosítania a publikáció nyomán. A sírfotók alapján újrarájzoltatta a sírrajzot, amire tett egy utalást a

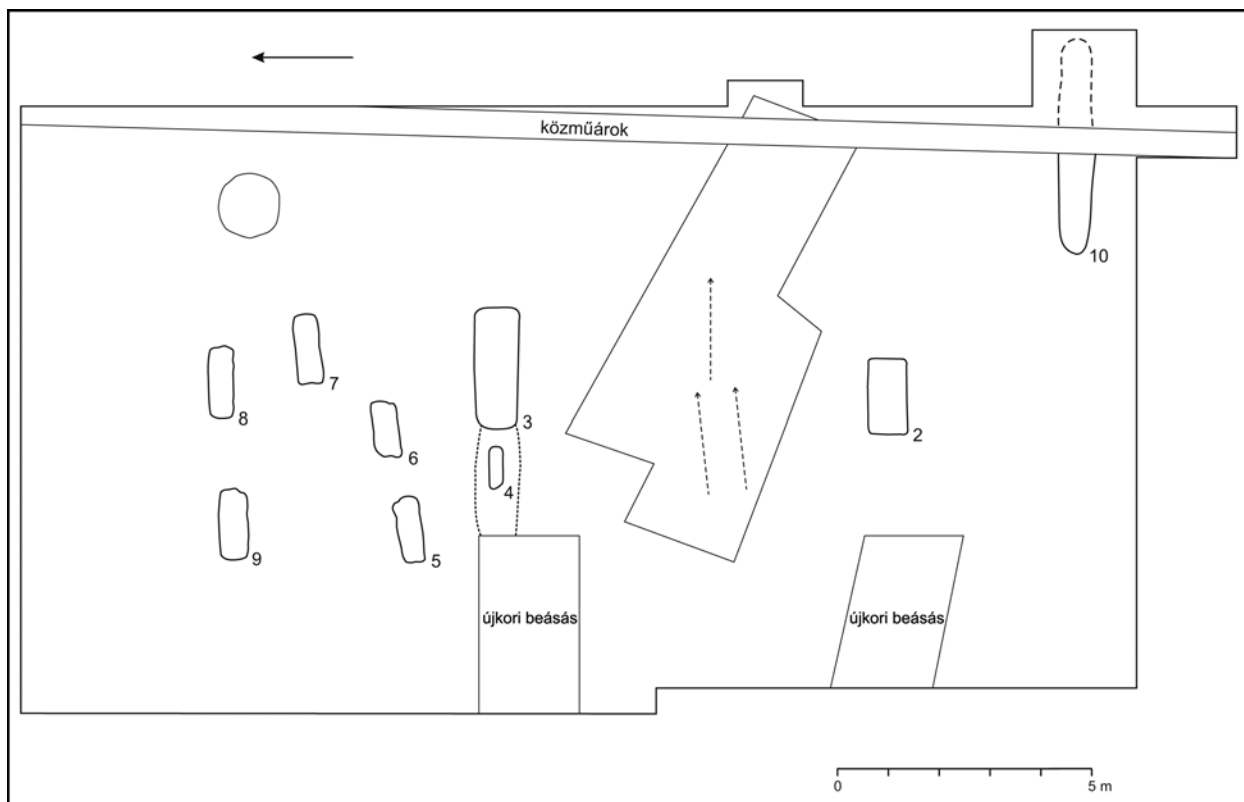
9. kép. Szegvár-Sádpoldal. Az 1952-ben feltárt terület és sír felszínrajza

Abb. 9. Szegvár-Sádpoldal. Zeichnung der im Jahre 1952 freigelegten Fläche mit dem Grab

nem térhettünk ki minden részletre, és az ásatási dokumentáció hiányosságai miatt mi sem tudunk minden felmerülő kérdésre megnyugtató, végleges választ adni.²¹

sádpoldali szócikkben az ADAM nyomdába adása előtt (BÓNA–LŐRINCZY 2002). De erről a sírrajzról se Peter Stadler, a kötet szerkesztője, se Somogyi Péter nem tud. A kiegészítő megjegyzésekben újból kizárja, hogy a temetkezés fülkesír lett volna.

²¹ Törekedtünk megállapításainkat a rendelkezésünkre álló dokumentáció alapján kellő mértékben igazolni, de mivel a Filep Antal-féle ceruzarajz nem áll rendelkezésünkre, annak előkerülése után elképzelhető, hogy az általunk megrajzolt kép tovább finomítható, pontosítható lesz. „Jelentőségére nézve valamennyin túltesz, beleértve az ásató, Mérey Kádár jelentését is.” (BÓNA 1979, 4). Ez a rajz nem került közgyűjteménybe, nem található sem a Nemzeti Múzeum Adattárában, sem a szentesi Koszta József Múzeumban. Valahol lappang az ADAM

10. kép. Szegvár-Sárpoldal. Az 1986-ban feltárt terület felszínrajza

Abb. 10. Szegvár-Sárpoldal. Zeichnung der im Jahre 1986 freigelegten Fläche

A temetkezés rítuselemei

Bóna István nem látta bizonyítottan, hogy a temetkezés fülkesír volt. Pedig Mérey Kádár feljegyzéseiből és jelentéséből egyértelműen – bár közvetett módon – kiolvasható a sír formája. A munkások által megásott 8,10 × 3,60 m-es sílgödör alján, 160 cm mélyen a délnyugati oldalán ásás közben előkerült lókoponya töredékei és a lószerszám veretei körül a gödör alján, valamint a sílgödör déli falában látható volt a lószí beásásának a nyoma – olvasható Mérey dokumentációjában. A rábontás során már a második

ásónymnál kirajzolódott a sír ovális foltja. Az előbbiekből következik, hogy a K-Ny-i irányú sílgödör alján a sír keleti, az emberi vázat tartalmazó részének a beásása 160 cm mélyen nem rajzolódott ki.²² Tehát ha a temetkezés aknasír lett volna, és így a sír keleti felét is felülről ásták volna ki, akkor nemcsak az ásató régész, hanem már a kubikusok is észrevették volna a sír lazább, az agyagos altalajtól színben és tömörségben elütő betöltését; a kikubikolt gödör alján a sírfoltnak feltétlenül ki kellett volna rajzolódnia. Azaz a ló- és az embersír foltjának együtt kellett volna jelentkeznie.²³

A lókoponyák előtt kirajzolódó 60 cm széles kevert föld („ez sugallja majd t. között később a ‘fülkesír’ elképzeléseket”²⁴) nem sugallja, hanem igazolja a fülkesír meglétét, mivel ez tökéletesen megegyezik a minden fülkesírnél megfigyelt helyzettel: az aknát a fülkétől összegöngyölt

szócikkben és a német fordításhoz készített jegyzetében említett új, rekonstruált sírrajzzal együtt, mert nincsenek az ELTE Régészettudományi Intézetben őrzött Bóna-hagyatékban, sem Bóna professzor iratai között, ahol felesége, B. Horváth Jolán kérésére többször is kereste.

Csallány Dezső, Bóna István és a mi lehetőségeinket is nagyban meghatározta az 1952-ben rohammunkával, mondhatni amatőr módon feltárt sír kezdetleges ásatási dokumentációja. Az ásatásról készült feljegyzések, skiccek és jelentések a szentesi Koszta József Múzeum Régészeti Adattárában 180-84 ltsz.-on található, az ásatási negatívok között hét felvétel a kettős lószírről, egy pedig a félig kibontott, kinagyolt férfivázról készült, melyeket a Fotótárban az 1470-78 leltári számon őrzik. A géptelt jelentés másolata az MNM Régészeti Adattárában 94.Sz.I. jelzet alatt van.

²² Bóna István szerint – az adatoknak ellentmondóan – a lócsontváz előkerülése, és a lószírra történt rábontás után nyitottak egy újabb szelvényt az emberi vázra (Bóna 1979, 4). Ez pont fordítva történt.

²³ Mint ahogyan a Bóna I. által párhuzamként említett bolyi, mezőfalvai és a szőregi sírok esetében ez megfigyelhető volt (Bóna 1979, 12).

²⁴ Bóna 1979, 14.

11. kép. Szegvár-Sápoldal. 1: 2. sír; 2: 7. sír; 3: 5. sír; 4: 9. sír; 5: 3. sír; 6: 6. sír

Abb. 11. Szegvár-Sápoldal. 1: Grab 2; 2: Grab 7; 3: Grab 5; 4: Grab 9; 5: Grab 3; 6: Grab 6

állatbőrrel zárták el, melynek színe, állaga elüt a mindenkori sír betöltésétől.²⁵

Az aknát és a fülkét a fülkénél keskenyebb, ovális nyakrész köti össze. Ennek nyomát láthatjuk az ismeretlen rajzoló által készített sápcoldali felszínrajzon (9. kép), ahol a ló- és a férfisír északi kapcsolatát egy homorú ívű vonallal kötötte össze, amely tökéletesen visszaadja a nyakrész külső vonalának ívét, még ha a rajzoló nem is tudta, hogy valójában mit örökít meg. Ehhez kapcsolódik a férfiváz lábcsonthai előtt (a fülke szájánál) megfigyelt, a sír tengelyére merőleges lemélyítés. Ez a fülke száját elzáró, valószínűleg a koporsó végéhez és talán az összegöngyölt juhborhoz is támasztott falapnak kialakított vájat volt, amelyhez például a szegvár-omdúli 81. és a 100. sír esetét említhetjük párhuzamként.²⁶

Filep Antal néprajzkutató, az ásatás egykori résztvevője a lelőhely 1986-os azonosítása során elmondta, és 2017 decemberében írt e-mail levélben megerősítette, amit Felicián atya²⁷ tőle függetlenül ugyancsak 1986-ban a sír helyének azonosítása során elmesélt – és akivel Filep az ásatás óta nem találkozott –, hogy az emberi vázat azért találták meg, mert Felicián atya erősködött, hogy a lósírt *in situ* vegyék fel.²⁸ Ezért a temetkezést téglalap alakban körbejelölték, és elkezdtek mélyíteni. Ennek során a lókoponya előtt, az intakt föld alatt a második „spakninyomban” kevert föld jelentkezett. Itt csontlemeztöredékek és egy ezüstpityke került elő. Bármilyen hihetetlenül hangzik, de Felicián atya a lókoponya elé feküdt – így kimérve a feltehetően a lóhoz tartozó emberváz helyét –, és ekképp kezdték meg a bontást. Mindketten egybehangzóan állították, hogy a férfisír felett a föld „intakt” volt.²⁹

A fentiek alapján egyértelmű, hogy a temetkezés fülkesír volt,³⁰ még ha maradtak is kérdések. Ilyen például a két ló maradványát tartalmazó aknasír 190 cm-es szélessége és hordó alakja. A sápcoldali sírcsoport 3. és a 10. fülkesír aknája átlagos téglalap alaprajzú, szélességük 70–90 cm közötti. A szegvár-omdúli 33., 100. sír téglalap alaprajzú aknájának – amelyben egy-egy egész ló mellett több részleges ló és marha maradványa is feküdt – szélessége 80 cm volt.³¹ Még a padmalyos sírok esetében is kiemelkedő és példa nélküli lenne a 190 cm-es szélesség.

A sír aknájának szokatlan formájára és szélességére egy lehetséges magyarázat adódik. Az 1986-os ásatásunk során a megnyitott szelvény északkeleti sarkában volt egy 135 cm átmérőjű, a nyelés szintjétől 35 cm mély, kerek, régészeti leletanyag nélküli, de a betöltése alapján biztosan nem újkori gödör. Ez alapján feltételezhető, hogy az 1. sír aknájának délnyugati felét egy korábbi gödörbe ásták bele, s amit 1952-ben nem vettek észre: hogy ebben az esetben két különböző korú objektum szuperpozíciós helyzetben került elő, és együtt bontották ki, egyként értelmezték.³²

A sápcoldali sír ugyan egytengelyű, de nem egyvonalú volt, mint ahogy azt a rekonstruált sírrajzon ábrázolták.³³ A felszínrajz (9. kép) alapján a férfi- és a lósír tengelye kb. 20°-os szöget zárt be. A fülkesíroknál, mint ahogy a sápcoldali 3. és 10. sír is illusztrálja, az akna és a fülke általában egy vonalban van, kisebb-nagyobb eltérések lehetnek. A 20°-os eltérés ismereteink szerint egy szélsőérték.

Az 1. sír formájának egyik sajátossága, hogy a fülke nem az akna nyugati, hanem a keleti végében volt kialakítva. Ennek lehetőségére a csókai 45–47. sír kapcsán már Kovrig Ilona is utalt, és hasonló temetkezést említett a mokriini temetőből.³⁴ A rendelkezésünkre álló információk alapján közel 25 évvel ezelőtt összeállítottuk az álta-

²⁵ Összefoglalóan lásd LŐRINCZY 2011, 148.

²⁶ LŐRINCZY 1992, 90, Abb. 8; LŐRINCZY–STRAUB 2005, 139.

²⁷ VÖRÖS 1998.

²⁸ Filep Antal elmondása szerint a sír *in situ* felvételét a MOK megbízásából abban az időben a szentesi múzeum kiállításán dolgozó László Gyula is szorgalmazta Mérey Kádár Ervinnél.

²⁹ Bóna I. nem volt hajlandó tudomásul venni a számára ismeretlen sírformára utaló jeleket, sőt az ásatáson részt vett Filep Antal véleményétől, visszaemlékezésétől – amit a sír feldolgozása idején megosztott Bóna Istvánnal (BÓNA 1979, 7. jegyzet) – is eltekintett. És nem fogadta el Csallány Dezső ismereteit sem, pedig Csallány számtalan fülkesírt feltárt, és jól ismerte Móra Ferencnek az ásatásairól készített feljegyzéseit, valamint Szasszer János mokriini temetőjének teljes dokumentációját is. Csallány Dezső az 1950-es évekre szinte már mindent tudott a fülkesírok lehetséges változatairól (LŐRINCZY 1995, 401, 5. kép). Az a sors fintorának tudható be, hogy nála és Kovrig Ilonánál is a sír *Nischengrab*ként (padmalyos sír) és nem *Stollengrab*ként (fülkesír) szerepel (CSALLÁNY 1956, 193; KOVRIG 1963, 234).

³⁰ A sír legutóbb – fordítási hibából – *Nischengrab*ként jelent meg (LŐRINCZY 2017a, 377). Ugyanebben a kötetben Falko Daim a cikkében vitatott, fel nem ismert fülkesírről írt (DAIM 2017, 141, Anm. 13).

³¹ LŐRINCZY 1992, 90, Abb. 8; LŐRINCZY–SOMOGYI 2018, 231, Abb. 1.

³² Az egykori gödörre utalhat az is, hogy a leltárkönyvben szereplő 2 db kisméretű, pirosas, kopott cseréptöredék és 2 db kovakő, valamint Bóna I. által vascsiholónak meghatározott két vastöredék (BÓNA 1979, 8) az egész ló mellett került elő. Bár a szelvényben az ásatás során csak az említett gödör került elő, a Kórógy kanyarulatában, a síroktól keletre mintegy 700–800 méterre, az ér nyugati magaspártján terepbejárás során megtalált neolit, halomsíros, szarmata, avar és Árpád-kori kerámiatöredékek alapján a területen több korszak telepével számolhatunk.

³³ BÓNA 1979, 1. kép.

³⁴ KOVRIG–KÖREK 1960, 267–271.

lánostól eltérő, az akna ellentétes végén kivájt fülkesírok jegyzékét,³⁵ melyet a feltételeken így rekonstruált öcsödi 1–2. sírral³⁶ és a nemrég publikált két lelőhely sírjaival lehet bővíteni, kiegészíteni.³⁷ Ezekben az esetekben a koporsóba fektetett elhunytat fejjel előre csúsztatták be a fülkébe, ahogy az 1. sírtól alig 6 méterre fekvő sápadali 10. sírnál is történhetett.

Az 1. sír fülkéjének másik, az általánostól eltérő sajátossága, hogy nem ferde, hanem közel vízszintes kialakítású volt: a váz koponyája 25 cm-rel mélyebben feküdt, mint a lába. A fülkének ez a formája ugyan ritka, de nem egyedülálló a kora avar korban.³⁸ Az újabb ásatásokon előkerült és kitűnően dokumentált Kövegy-Nagy-földek 11. és Apátfalva-Nagyút-dűlő 286., 376., 377. sírját említhetjük.³⁹

Az összetett sír fülkéjében egy *juvenis* (19–25 éves)⁴⁰ – a fegyver együttese alapján – férfit helyeztek el. Aknájában két lovat temettek el vele.⁴¹ A férfi bal lábszárának külső oldala mellett a láb-

fejig terjedő területen – Csallány Dezső szerint – egy részlegesen eltemetett juh orral kelet felé fekvő szarvát koponyája és lábsontjai feküdtek.⁴²

Néhány megjegyzés az 1. sír mellékleteiről és sírbeli helyzetükről

A *homlokdisz*. Csallány Dezső szerint a homlok közepén egymás mellett két darab bronz- és aranylemezből együtt préselt rozetta – az egyik belsejében körben fém-oxiddal konzerválódott bőrmaradvánnyal – és két darab kétágú bronzszegecs került elő. A harmadik rozetta a jobb könyöktől 10 cm-re feküdt a hozzá tartozó füles fehérbronz szegeccsel együtt. Azt már mi tesszük hozzá, hogy a fekvő H alakú, „iratkapocs”-szerű bronz felszerelőpántok⁴³ nem lehettek a homlokdisz felszerelőfülei, mert egy negyedik példány kimozdíthatatlanul bele van rozsdásodva a részlegesen eltemetett ló zablájába, egy másik – Csallány Dezső szerint – a zablaszárról vált le.

Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy a Bóna István által párhuzamként említett környei 78. sír három rozettája – Salamon Ágnes szerint – tarsolydisz volt, mivel a koporsóra fektetett pajzsdudor mellett, kovák és vascsiholó társaságában került elő.⁴⁴

A *fülbevaló*. A gúlacsüngős arany fülbevaló ovális karikáját barázdált gallér közbeiktatásával forrasztották a háromszög alakú fedlaphoz. A fedőlemez három sarkában négy granulátumból álló háromszög van. A sarki háromszögek és a barázdált hengeres tag között a fedlapra 1-1-1 granulátumot forrasztottak. A fülbevaló oldalait apró, kopott granulák borítják.⁴⁵ Alsó csúcsán három nagyobb granulátumhoz csatlakozik a csonka gömbcsüngő. Tömege: 3,85 gr.

Az *érme*. Míg a sírleírásban a mandibula jobb oldalán, a fogakon fekvő Mauricius Tiberius aranysolidusának egykorú utánzatáról írt Bóna István, addig az obulusadás szokását tárgyaló tanulmányában a halott szájába, az alsó ínyre helyezett érméről értekezett.⁴⁶ A sírfotón az arc-

³⁵ LŐRINCZY 1994, 323, 327, 329; LŐRINCZY 1995, 401, 3. kép.

³⁶ MADARAS 2004, 341.

³⁷ Apátfalva-Nagyút-dűlő (VARGA–CSEH 2017, 6, 447–448, 451), Kövegy-Nagy-földek (BENEDEK–MARCSIK 2017, 370–371, 374–375, 383).

³⁸ LŐRINCZY 1994, 32. jegyzet.

³⁹ BENEDEK–MARCSIK 2017, 6. tábla 1–2; VARGA–CSEH 2017, 3. tábla 1; 15. tábla 1; 17. tábla 1.

⁴⁰ Az elhunyt életkorát Marcsik Antónia az alapján határozta meg, hogy a sírfotón jól láthatóan a tibiák epiphysisei nem csontosodtak össze. A Bóna által feltételezett 165 cm-nél (BÓNA 1979, 5) az elhunyt – a sírfotón látható kard hosszát alapul véve – valamivel alacsonyabb termetű lehetett, ami közvetve utalhat a férfi fiatal korára.

⁴¹ Vörös István a sírfotók alapján a két ló maradványairól az alábbi leírást adta: „Az egész ló nagyméretű, rogyasztott helyzetű csontváza. A mellső és hátulsó végtagjai Z-alakban („zsugorított” helyzetben) a test mellett feküdtek, a fej (koponya+mandb) az állára volt helyezve. A jobb oldali mellső végtagból csak a scapula látható, a jobb oldali hátulsó végtag szorosan a test mellett (femur-tibiata-sale-metatarsus-ph-ok), egymás fölött feküdtek. A bal oldali mellső (scapula-humerus-radius-metacarpus) és a hátulsó (femur-metatarsus-ph-ok) végtagok szintén zsugorított helyzetben – de nem egymás fölött, hanem – déli irányban elmozdítva egymás mellett feküdtek. A gerincoszlop a marnál és az ágyékcsigolyák előtt megtörik, a farokcsigolyák megvannak. A fejet a nyakkal együtt oldalirányba (észak felé) elmozdították. A ló életkora – mivel a rad. dist. és a tib. prox. epiph. nem csontosodott el – ca. 3–3,5 év. A részleges lómaradványról: „Az állára helyezett fej mögött a csonkolt mellső végtag [ph.III-ph.II.-ph.I.-mc.- carpale és rad.dist. db], azaz a csonkolt mellső láb előre, nyújtott helyzetben, keleti irányban feküdt.”

Az állatsontokat annak idején Bökönyi Sándor látta, aki ekkor részt vett a szentes-vekerzugai ásatáson. Rövid, summás meghatározásai megtalálhatók Csallány D. kéziratában: „Az egész ló – a jobb elülső metacarpusa és a fogai alapján – egy 7–8 éves mén volt. Az egész ló bal oldala mellé részlegesen eltemetett ló – a bal oldali elülső metacarpusa alapján – valószínűleg kanca volt.” Bökönyi S. állatsont-meghatározására Filep A. is emlékezett.

⁴² Ezek szerint nem ételmelléklet volt, mint ahogy azt Bóna I. értelmezte (BÓNA 1979, 24), és a sírrajzon jelzésszerűen így is ábrázolták. Részleges juh maradványa a füle szájánál nem ismeretlen. Részlegesen eltemetett juh maradványa ilyen helyzetben került elő – a többi között – a szegvár-oromdűlői 33. sírból is (LŐRINCZY–SOMOGYI 2018, 233, Abb. 1).

⁴³ BÓNA 1979, 5; BÓNA 1980, 74.

⁴⁴ SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, 61, Note 55.

⁴⁵ A fentiek értelmében nem igaz az a megállapítás, hogy a fülkarikára összekötőtag nélkül forrasztották a gúlacsüngőt (BALOGH 2014, 107). Az összekötőtag jól látható a fülbevaló fotóján is (BÓNA 1980, Abb. 6:2).

⁴⁶ BÓNA 1979, 5; BÓNA 1980, 32, 74.

koponya előrebillenve, a felső állkapocs az alsóval összezárt helyzetben feküdt, ezért biztos, hogy az obulusként adott érme az állkapocs jobb külső oldalánál került elő. A Bóna által az érme verési idejére adott szűk keltezés (583–584) elleni érveket Somogyi Péter foglalta össze.⁴⁷

A gyöngy. A fiatal férfi sírjában egy sárgásbarna foltos, matt felületű, lapított gömb alakú (köles) opak üveggyöngy volt. Hengeres furata egyik oldalon behúzódó, a másik oldalon elcsipentett. H.: 0,23 cm, átm.: 0,28 cm, fátm.: 0,09 cm.⁴⁸

A vas lándzsacsúcs. Csallány Dezső leírása szerint is a vas lándzsacsúcs – köpűjében és a köpű 11 cm hosszán, valamint alsó szegélyének 2×2 cm-es területén vas-oxiddal konzerválódott faleNyomattal – a jobb felkarcsont mellett és alatt feküdt. A köpűben ma is látható a vas-oxiddal konzerválódott famaradvány.

A lándzsa külső felületén jól megfigyelhető faleNyomat ellentmond annak a véleménynek, miszerint „a lándzsacsúcs ... a váll-, illetve felső karcsontnál 10 cm-rel mélyebben, a sírfenek alatti földben feküdt”, és csak a csontváz felszedése után került elő.⁴⁹ Az ásatási jelentésben az olvasható, hogy a jobb váll mellett, annál 10 cm-rel mélyebben feküdt. A sírfotón jól lehet látni, hogy a jobb felkar külső oldala mellett a bontási felület (a sír alja) kb. 10 cm-rel lejjebb van a karcsontnál, de a lándzsacsúcs nem látható. Ha a felkarcsontnál kb. 10 cm-rel mélyebben volt a vas lándzsacsúcs, köpűjén famaradvánnyal, annak az lehet a magyarázata, hogy az elhunytat fatörzsből vájt koporsóba temették el.

A vájt koporsó ívelt alakjából következően a gerincoszlop alatt általában 1–1,5 cm, a két karcsont alatt 6–9–12 cm földréteg van, és csak a váz felszedése, e földréteg elbontása után kerülhetett elő a sír alján a koporsó alá csúszott lándzsa vashegye.⁵⁰ Igazolja ezt a sírfotó, ahol a csontváz fektetési szintje és a sírfenek között változó, kb. 3–6–10 cm vastag betöltés van. A kép alapján a lándzsacsúcs csak a jobb felkar belső oldala alatt fekkelt. Így kerülhetett a lándzsa köpűjére famaradvány. Az I/3b típusú lándzsacsúcs⁵¹ a nyelével együtt – a koponyától a fülke falappal lezárt szájaig terjedő távolság alapján – nem lehetett hosszabb kb. 150–160 cm-nél.

Nem csak Szegváron, mint ahogy Bóna István írja,⁵² hanem az összes tiszántúli kora avar kori férfisírban az elhunyt férfi mellé – és nem a lósírba – helyezték el a lándzsát.

A vas páncéllamellák. Az eredeti összefűzésüknek megfelelően 7 darab, részben egymást fedő lamella került elő a sírból, külső szélükön félhold alakú bevágással. Az egyik lemez domborodó felső lapján sűrű szövésű textilmaradvány látható. A lemezek sz.: 1,6–1,8 cm, teljes sz.: 8 cm.

Előkerülési helyük biztosan a jobb oldalon volt, de Bóna István szerint a jobb vállal egy magasságban a koporsóban feküdtek; Csallány Dezső egyszer a mell jobb oldalát, máskor a jobb válltól 10 cm-t, illetve a jobb mellett vagy a jobb felkar belső oldalát írja. A sírfotó alapján a rekonstruált rajzon helyesen szerepel annyi kiegészítéssel, hogy a lamellák kb. 45°-os szögben fekszenek úgy, hogy a karcsontoz közelbbi belső lamella volt lejjebb, a külső magasabban.⁵³

A sápadali lamellaegyütteshez hasonlóan a Tiszától keletre ma hat kora avar kori temető 10 sírjából ismerünk 7–11 vaslamellából álló, eredeti összefűzésükben elhelyezett páncélrészletet. Ezeknek a páncélrészleteknek a sírbeli helyzete változatos: a koponya jobb és bal oldala mellett éppen úgy előfordulnak, mint a felsőtesten vagy a lábsontok közelében.⁵⁴

A kétélű egyenes vaskard. A sírfotó alapján a kard a bal válltól a bal lábszár közepéig feküdt, amire a cikk fordításához fűzött megjegyzéseiben – a kard nem a jelentésben és a helyszínrajzon ábrázolt helyzetben feküdt – Bóna István is utalt. Csallány Dezső megfigyelése szerint a kard teljes felületét vas-oxiddal konzerválódott fa (nyírfakéreg) borította, valamint a P alakú, ezüst függesztőfűl belsejét falemez töltötte ki.

Bóna szerint a Kárpát-medencei kora avar kori sírokban az elhunyt bal oldalára helyezett kardok az avarság temetkezési szokásának ázsiai részét képezték.⁵⁵ Mivel a kelet-európai sztyeppéről a Kárpát-medencébe került népesség tiszántúli sírjaiban szinte kivétel nélkül hasonló hely-

⁴⁷ SOMOGYI 1995, 463–465.

⁴⁸ A leltározatlan gyöngyöt zacskójának felirata alapján lehetett azonosítani. A leírását Pásztor Adrien végezte el.

⁴⁹ BÓNA 1979, 5.

⁵⁰ Lásd pl. a szegvár-óromdűlői 33. és 81. sírt (LÓRINCZY–STRAUB 2005, 138; LÓRINCZY–SOMOGYI 2018, 233).

⁵¹ CSIKY 2007, 311, 318.

⁵² BÓNA 1979, 24.

⁵³ Szükséges megemlítenünk, hogy a sírfotón jól látható: a gerincoszloppal párhuzamosan, a bal karcsontoktól 10, a lábsontoktól 20 cm-re egy vonalban, kb. 10–12 cm magas földbabákon került elő a páncélrészlet, egy aranyrozetta, a vas tegezfűggesztő és egy-egy koporsókapocs és aranyrozetta, valamint két darab ezüstrozetta, egy vascsat és még egy vas ácskapocs. Bóna I. ez alapján rajzolta meg a koporsó északi szélét, de szerintünk erre más magyarázat lehet.

⁵⁴ LÓRINCZY–SOMOGYI 2018, 244–245.

⁵⁵ BÓNA 1979, 28, 30.

zetben találjuk a kardot,⁵⁶ ez a szokás inkább általános eurázsiai hagyományra utal.⁵⁷

Veretes öv. Az övnek a rézötvözetből és aranylemezből együtt préselt rozettái közül 2 darab került elő a kardmarkolatától 10 cm-re, egy-egy darab a bal kézfejtől kifelé 25 cm-re és a jobb térdtől kifelé, mintegy 20 cm-re fekvő vas tegezfűggesztőtől és koporsókapocstól a lábfej irányába 6 cm-re, valamint egy töredékes darab feküdt a jobb lábfej külső oldala mellett.

Ugyancsak rézötvözetből és aranylemezből együtt préselt arany szíjvég feküdt a bal váll tájékán, a jobb könyök mellett, a jobb könyök és az alsó bordák között, valamint egy darab a jobb lábfej előtt fekvő íjcsontlemez töredékeivel együtt.

Az övhöz tartozott az ezüstlemezből kivágott, két lemezből és merevítő oldallécből álló nagyszíjvég, ami a kard markolatának külső oldala mellett feküdt, annál magasabb szinten. Felső szélét rovátkolt ezüstszalag vette körbe, ami tönkrement. Felszerelése két bronzszegeccsel történt. Feltehetően az övhöz tartozó – Csallány Dezső szerint a kettős szíjszorító pánttal ellátott – vascsat a jobb felkarcsont alatt volt. Mérey Kádár Ervin szerint egy másik vascsat ugyancsak a jobb kar alól, Csallány leírása szerint egy rovátkolt karikájú bronzcsat a jobb bordák alól, míg a másik két bronzcsat a csontváz felszedése után a medence alól került elő.

Mint a fentiekből látható, a három-három rozetta alakú veret a váz két oldalán hosszában, kettő kisszíjvég a jobb könyök közelében, egy darab a jobb lábcsontok előtt, egy pedig a bal vállnál feküdt. Az övhöz tartozó ezüst nagyszíjvég a kard markolatának külső oldala mellől, az öv felszereléséhez valószínűsített csatok a test jobb oldala, illetve a medence alól kerültek elő. Ezek alapján nehéz egyértelműen állást foglalni a lecsatolt öv síron belüli helyzetéről.⁵⁸

A faragott csontfűggesztő. Az agancságból⁵⁹ faragott fűggesztő egy téglalap alakú szárból (h.: 2,5 cm) és a kissé ovális fejből (h.: 1,6 cm) áll. Az ovális fej közepén kerek lyuk van, melynek átm.: 7,6 × 8,6 mm, hátul 1,2 × 1 cm. Felső tagja homorú

oldalú, előlapjának szélei profiláltak.⁶⁰ Felső végén ovális alakú, h.: 8,6 mm, sz.: 4,4 mm. Hátlapja sima. A tárgy felületén vagy az áttörésekben minimális kopásnyom sem látható. Annyira újszerű, mintha a temetés előtt készült volna el. H.: 6,6 cm, sz.: 1,7–2,3 cm, vast.: 0,7–0,8 cm.

Az ásatási dokumentáció szerint a csontfűggesztő a medence közepén feküdt, de a sírfotón a félig kibontott férfi medencéjén nem látható. Erre részben lehet az a magyarázat, hogy a medence nincs teljesen kibontva, másrészt ezt a területet részben fedik az itt fekvő íjcsontlemezek. Bóna István a sírrajzon a keresztcsontra, a csigolyasorral egy vonalba rajzoltatta. Kicsi a valószínűsége, hogy ez volt a viseleti helye, ezért egyáltalán nem biztos, hogy ilyen helyzetben feküdt, ugyanakkor nem zárható ki az sem, hogy állatjártat következtében került oda.

A ma ismert legjobb formai és méretbeli hazai párhuzama a jánoshidai 179. sírban volt a bal könyök belső oldalánál egy csont botvég, egy kovács és egy vasdarab társaságában.⁶¹ Véleményünk szerint nagyobb a valószínűsége, hogy az 1. sír esetében is valamelyik medencelapát alatt/mellett fektetett, esetleg a keresztcsont alatt.

A fűggesztő párhuzamaként Bóna István a ferencszállási 3. sírból egy övfűggesztőnek nevezett, a sápdoldalinál jóval kisebb méretű csontfaragványt említett. A 4,7 cm hosszú ferencszállási példány azonban egy férfi részleges lovas sírjából, a lólábcsontok mellől került elő, hasonlóan a szintén párhuzamként említett hódmezővásárhely-százazér-dűlői részleges lótemetkezés példányához, amelyik ugyancsak a ló mellső lábcsontjainál feküdt. Az eddig ismert többi tiszántúli példányhoz⁶² hasonlóan ma az látszik biztosnak, hogy a kisebb, 2,8–5 cm hosszú darabok a lószerszám, míg a hosszabb, a szegvár-sápdoldali és a jánoshidai példányok a férfióv felszereléséhez tartoztak.

A vas ácskapcsok – a fakoporsó. A koporsóhoz tartozó két darab vas ácskapocs – a sírfotó szerint utólag visszahelyezett állapotban a gerincvonalra merőlegesen – a jobb lábszárcsont külső oldalánál feküdt, Csallány Dezső és Bóna István szerint a jobb térdtől 20 cm-re. Egy másik vaskapocs Csallány szerint a karddal együtt volt becsomagolva, tehát nagy valószínűséggel az elhunyt bal oldala mellől került elő. Ezeken kívül a Filep-féle

⁵⁶ A Bóna I. által is párhuzamként említettekén kívül az azóta publikáltak közül ilyen helyzetben került elő a kard Bihar-keresztes-Lencsésráton (MESTERHÁZY 1987, 222), Deszk M 2. sírban (BALOGH 2004, 266), Mokrin/Homokrév 62. sírban (BALOGH 2004, 268), Szőreg-Homokbányában (KÜRTI 2003, 229) és Szegvár-Oromdűlő 33. és 100. sírjában (LŐRINCZY 1992, 96, Abb. 8; LŐRINCZY-SOMOGYI 2018, 235, Abb. 1).

⁵⁷ SOMOGYI 1995, 463; LŐRINCZY-SOMOGYI 2018, 243–244.

⁵⁸ A rendelkezésünkre álló adatok alapján a lecsatolt veretes övek sírba helyezése gyakori volt a Tiszától keletre éppúgy, mint a Duna-Tisza közén és a Dunántúlon.

⁵⁹ Vörös István meghatározása.

⁶⁰ A tárgyak éleinek ilyen kialakítása fafaragásra utalhat, amire Vörös István hívta fel a figyelmemet. Ez viszont felveti annak lehetőségét, hogy ennek a tárgytípusnak lehettek fából faragott előzményei.

⁶¹ ERDÉLYI 1958, 32.

⁶² LŐRINCZY 2015, 162.

rajzon egy-egy darab van jelölve a koponya mögött, illetve a jobb lábfejtől kifelé.⁶³ Ez utóbbi példány felfedezhető a sírfotón is.

A vas koporsókapcsokhoz Bóna István egyetlen tiszántúli példát hozott fel, a tiszavasvári-koldusdombi 1. sírt.⁶⁴ Ebben az esetben valamit elnézett, mert az 1. sírből publikált páncéllamellák külső oldalán látható, vas-oxiddal konzerválódott famaradvány alapján utalt Csallány Dezső a koporsó meglétére.⁶⁵ Valójában a temető 23. sírjából kerültek elő vaskapcsok, de mindhárom a koponya körül.⁶⁶

Kora avar kori tiszántúli temetkezésekből a sálpoldali sír publikálása óta is csak igen kis számban váltak ismertté koporsókapcsok – például Hódmezővásárhely-Kishomok, 16. sír,⁶⁷ Hajdúdorog-Városcsok utca, 1. sír⁶⁸ –, azok is inkább a kora avar kor második felére keltezhetők. A vas koporsókapcsok használata a Tiszántúlon a kora avar kor végén jelenik meg, és általánosság a Körös-Tisza-Maros közén az avar kor második felében válik.⁶⁹ Ugyanakkor ma már nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy vas ácskapcsokkal a fatörzsből vájt koporsó alsó és felső felét rögzítették egymáshoz, mert a vas ácskapcsok formája és mérete alapján jelen tudásunk szerint nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy fatörzsből vájt vagy ácsolt koporsó volt-e a sírban.

Az 1. sír vas koporsókapcsai, valamint a 3. sír vázából *in situ* helyzetben maradt jobb alkarcsont, a két medencelapát és a lábcsonatok alatt előkerült 2–5 cm vastag betöltés alapján valószínűsíthetjük, hogy ebben a két sírban az elhunytakat koporsóban helyezték a sírba.

A *csontborítás reflexij*. A sírfotó alapján már a sírbontás idején is összetört állapotban fekvő, az íj felső végét borító csontlemezek kb. 45°-os szögben feküdtek a mellkas alsó felén, húrakasztóval a bal medencelapát irányában, 1–2 cm-rel a csigolyák felett. A csontlemezek felső végei a bal oldali nyitott bordák belső szélénél, az alsók a jobb medencelapát szélén feküdtek. A markolatlemezek töredékei ismeretlen helyről – talán magasabb szintről, a sírföldből⁷⁰ – kerültek elő. Csallány leírása szerint az íj alsó végét merevítő csontlemezek töredékes állapotban, külső végükkel a jobb láb, keskenyebb, irdalt végükkel a bal láb irányában (keresztben?), húrakasztóval lefelé

feküdtek a férfi lábcsontojaitól 25 cm-re, a teljes lócsontváz koponyája előtt. Amennyiben az íj felkarjának csontlemezei eredeti helyzetükben maradtak meg, úgy az íjat nem felajzva, hanem nyugalmi állapotba helyezték a koporsóba.⁷¹ A szegvári rekonstrukciót – a koporsóra helyezett felajzott csontmerevítő íjat⁷² – a Bóna István által felsorolt analógiák sem igazolják.⁷³

A *tegez és a tegezöv*. A háromélű, rövid pengéjű – Csallány Dezső szerint egymástól eltérő típusú – vas nyílhegyeket töredékes állapotban találták a jobb combcsont külső oldala mellett, a jobb ujjcsontok előtt, hegyükkel a koponya irányában. A vas tegezfűggesztő – kampós alsó részén nagyobb textilmaradvánnyal – Csallány szerint a jobb térdtől kifelé mintegy 20 cm-re került elő. A tegez alsó bronz szegélypántjának töredékei a jobb alsó lábszár külső oldala mellett, arra merőlegesen feküdtek.⁷⁴

A tegezöv préselt ezüstrosetta veretei közül két darab a jobb kézfej mellett és két darab a jobb térd mellett vas koporsókapocstól 15 cm-re, a lábfej irányában feküdt. A másik négy darab előkerülési helye ismeretlen. Az övhöz tartozó két darab préselt, peremes ezüst kisszíjvég bronz hátlappal, rovátkolt ezüstpánttal együtt a jobb alkarcsontok közepe táján, kívül feküdt. A többi darab előkerülési helye ismeretlen. Az övhöz tartozó kétlemezes, merevítő oldalléces ezüst nagyszíjvég felső végét bordázott szegélypánt fogta össze, és felszerelését egy szegeccsel oldották meg; Csallány Dezső leírása szerint a bal váll-

⁷¹ Az íj alsó karját borító csontlemezeket nagy valószínűséggel állatjártat mozgatta el a préselt arany szíjvéggel és a rozettával együtt.

⁷² Bóna 1979, 29.

⁷³ A Kiszombor O. 1. sírban a férfi bal vállától a jobb lábfejig feküdtek a keresztbe fektetett visszacsapó íj csontlemezei. A felső lemez a húrakasztóval a sír külső oldala felé, elhegyesedő vége a mell irányában feküdt. Az íj alsó végét borító csontlemezek a jobb lábfej külső oldala mellett feküdtek. A markolatlemez töredéke a bal váll külső oldalától került elő. Csallány D. leírása (Csallány 1939, 123) a sírről készült dokumentációjánál jóval részletesebb. Mivel az íj alsó csontlemezeinek pontos fekvését nem írja le, így csak a felső lemez helyzete alapján lehet feltételezni, hogy az íjat felajzott állapotban fektették az elhunytára. A gátéri 212. sírban a koporsóba (KADA 1906, 214), valószínűleg felajzva tették. A Mór-Akasztódomb 25. sírban a jobb medence felső szélétől a jobb lábfejig és nyugalmi helyzetben került az íj a koporsóba (Török 1954, 56, 3. kép), míg a Tarnaméra 1. sírban az íjat felajzott állapotban a halott testére helyezték (Szabó 1965, 31–32, 3. ábra). A környei 78. sír íjáról szóló szükségű leírás és a sírrajz alapján (Salamon-Erdélyi 1971, 21, Taf. 35) – az íj két végének csontlemezei és a markolatlemezek egy vonalban feküdtek – nem lehet eldönteni, hogy az elhunyt jobb oldala mellé az íjat nyugalmi vagy felajzott állapotban fektették a koporsóba.

⁷⁴ A lelet funkcióját Bóna István határozta meg (Bóna 1979, 8).

⁶³ Bóna 1979, 14.

⁶⁴ Bóna 1979, 12.

⁶⁵ Csallány 1960, 51, 74, 75.

⁶⁶ Csallány 1960, 59, 62, 75.

⁶⁷ Bóna-Nagy 2002, 44.

⁶⁸ Kralovánszky 1992, 126.

⁶⁹ Bende 2017, 276–278.

⁷⁰ Bóna 1979, 8, 24.

tól kifelé és felfele 15 cm-re feküdt. A tegezöv – Bóna István szerint vas szíjszorító lemezes – vascsatja a jobb térdtől kifelé mintegy 20 cm-re helyezkedett el.

Míg a vas nyílhegyek, a tegezasztó és a tegez alsó szélét merevítő bronzlemez alapján a tegez a jobb comb- és lábszárcsont külső oldala mellett feküdt,⁷⁵ addig a tegezöv ismert helyzetű veretei és csatja az elhunyt jobb oldala mellett, a nagyszíjvég a bal kulcsont mögött került elő. Az ismeretlen helyről származó veretek miatt is nehéz megalapozott véleményt mondani az ezüstrozettákkal díszített öv síron belüli helyzetéről.⁷⁶

A szegvár-sápoldali 1. sír temetkezési rítusának és az eltemetett halotti viseletének sajátosságai

A Kórógy partján eltemetett fiatal férfi közösségének temetkezési hagyományai közé tartozott a sírok K–Ny-i tájolása, a részlegesen eltemetett állatok és azok sajátos – ún. csonkolt – nyúzási gyakorlata, valamint az aknasírok mellett a különböző irányítású és dőlésű fülkesírok kialakítása, melyek a sápoldali sírcsoporton kívül jellemzőek a Tiszántúlról ismert kora avar kori temetkezések/temetők döntő többségére.⁷⁷

Az 1. sír részleges lótemetkezése egy általános 6–7. századi temetkezési szokás megnyilvánulása volt.⁷⁸ A tiszántúli népesség férfisírjaiban – ha

nem is általánosan – sokszor előfordult a két vagy több ló eltemetése. A sápoldali sír csak két szempontból tekinthető különlegesnek. Egyrészt a Tiszától keletre fekvő terület kora avar kori lovas temetkezései között igen kis számban fordult elő egész ló,⁷⁹ és még ritkább azon temetkezések száma, ahol mindkét lovat felszerszámozva helyezték sírba.

Mivel az egész lóval történő temetkezés az ázsiai eredetű avarokhoz köthető,⁸⁰ a felszerszámozott egész lóval való temetés a Kárpát-medencében a tiszántúli közösségeknél az avarok hatására történhetett, de ezekre a lovas sírokra ugyanazok a temetkezési szokások a jellemzőek, mint a tiszántúli közösségek többi temetkezéseire.

Abban igaza van Bóna Istvánnak, hogy „A szegvári temetkezés, pontos' párját természetesen nem ismerjük, mivel az előkelő temetkezéseknek mindenkor egyéni sajátosságaik vannak”,⁸¹ de a sírnak az általa felsorolt rítuselemei – az obulus adása, a páncél jelképes eltemetése, a pár nélküli fülbevaló eltemetése, a fegyveres sírokban található 1–3 szem gyöngy, a temetés során leoldott fegyveröv, a bal váll mellé fektetett kard, a lecsatolt tegez – nem csak a Kárpát-medence avar, de a kelet-európai sztyeppéről származó és a Tiszántúlt megszálló népesség sírjaiban is szinte általánosak.

A sápoldali sírcsoport temetkezési szokásai

A temető helye, földrajzi környezete. A sápoldali temetkezések a Kórógy észak–déli kanyarjában, annak déli partjára merőleges, a környezetéből alig 0,5 méterre kiemelkedő, észak–déli irányú, keskeny, mintegy 15–20 méter széles, kb. 300 méter hosszú földhát (1. kép) északi harmadában kerültek elő.

A sírok tájolása. A sápoldali sírok tájolási irányai megegyeznek a tiszántúli kora avar kori temetkezések döntő többségére jellemző K–Ny-i vagy ÉK–DNy-i tájolással.⁸²

A sírok betöltése. Az 1986-ban feltárt aknasírok téglalap alakú, lekerekített sarkú gödreinek általában szürkésfekete-fekete, egy alkalommal sárga-szürke-fekete foltja jól kirajzolódott a sárgásbarna agyagos altalajon. Viszonylag egységes betöltésükben nem különült el a sírrablás beásásának nyoma, ugyanakkor a temetkezések bolygatása a síron belül történt, mivel az oldalfalakat egyik esetben sem sértették meg a ráásás során. A két fülkesír aknájának betöltése az előzőektől

⁷⁵ BÓNA 1979, 28.

⁷⁶ A két lecsatolt öv (BÓNA 1979, 28) értelmezésének bizonytalanságaira már Szőke Béla is felhívta a figyelmet (SZŐKE 2008, 182). Az vitathatatlanul tűnik, hogy a sírból két eltérő típusú és anyagú veretekkel, kis- és nagyszíjvégekkel díszített övvel kell számolnunk, melyek közül egyik se volt *in situ* az elhunyt derekán (nem beszélve a vascsatok magas számáról). Sírbeli helyzetük rekonstruálását lehetetlenné teszi a hiányos dokumentáció és a feltehetően állatjáratokkal megbolygatott néhány veret másodlagos helyzete. A kettős öv problematikájáról, viseletéről és sírba helyezéséről lásd SZENTHE 2009.

⁷⁷ Összefoglalóan legutóbb LŐRINCZY 2016.

⁷⁸ Mérey Kádár E., Csallány D. és Bóna I. is a ló koponyájáról és a négy alsó lábszárról, valamint a patákról tett említést. Azonban a sírfotón jól látható, hogy a részleges ló bal lábsontjait elbontották vagy a sír megtalálása során, vagy valamikor a fotózás előtt, de az *in situ* jobb lábsontok csonkolt állapotban feküdtek az egész lóváz mellett egy vonalban. A rekonstruált sírrajzon a részleges lónak a koponyája és a két-két *metacarpus* és a *metatarsus* mellett az ujjcsontokat és a patákat ábrázolták (BÓNA 1979, 1. kép). A lábsontok ilyen ábrázolása minden bizonnyal a 10. századi sírokban előkerült lólábsontok alapján történhetett, azaz az ún. fejtett változatát ábrázolták, ahol az orsócsont és a sípcsont alsó végénél fejtették szét az állatbőrben hagyott lábsontokat. De a részleges állattemetkezésnek ez a változata a kora avar korban a Tiszántúlon jellemző csonkolt változatot csak egy bizonyos időbeli hiátus után váltja fel az avar kor második felében nyitott temetőkben (BENDE 2017, 314).

⁷⁹ LŐRINCZY–SOMOGYI 2018, 241–242.

⁸⁰ BÓNA 1979, 17.

⁸¹ BÓNA 1979, 27.

⁸² LŐRINCZY 1992a, 164–165; LŐRINCZY–STRAUB 2005, 139.

eltérően elszíneződéssel jelentkezett. Ezeknél a téglalap alaprajzú, lekerekített sarkú akna feltájának kb. egyharmada sárga, kétharmada szürkés-fekete-fekete színnel keverten rajzolódott ki a sárgásbarna agyagos altalajon. Ez a helyzet a fülke kiásásának a következménye volt, mivel a fülkéből kitermelt világosabb agyaggal a temetés során az akna gödrének a fülkétől távolabb eső felét töltötték fel.⁸³

Az aknasírok. A sírcsoport három temetkezése, a 4., 6. és a 8. sír a kibontás során aknasírnak bizonyult (6. kép 1, 12, 14). Ezekbe a függőleges falú, egyenes aljú, kisméretű sírokba gyermekeket temettek.

Kétoldali padkás sírok. Négy sírt – 2., 5., 7. és 9. sír – alakítottak ki kétoldali padkával, ahol a sírok két hosszabbik oldalában, a nyesett felszíntől változó, 18–35 cm mélyen 6–14 cm széles padkát készítettek (3. kép 3; 6. kép 2; 7. kép 1–2, 9–10). A sírok oldalait függőlegesen képezték ki, és aljuk vízszintes volt. Valójában a padkák kialakításának objektív adata a sír aljától mért magasság. Ez a négy sír esetében 25–42 cm magasságot jelent. A koporsók magassága ezeknél a méreteknél kisebb volt.

A mai felszíntől 65–70 cm-re alakítottuk ki a szelvény nyesett felületét. A síroknak az innen mért mélységei relatív adatok, mivel nem ismerjük a talajművelés és a 19–20. századi építkezések, illetve az ezekkel összefüggő talajrendezések előtti (avar kori) állapotot. Az valószínűnek látszik, hogy a Herczog-féle térképen ábrázolt észak-déli földhát a környezetéből 0,5 méterre kiemelkedett (1. kép). Ez alapján minden sír mélységéhez minimum 0,5 métert hozzá kell számítanunk.

A fülkesírok. Az általunk feltárt temetkezések között a 3. és a 10. sír bizonyult fülkesírnak. A 3. sír aknájának oldalai függőleges kialakításúak voltak, aljának keleti harmada vízszintes, míg nyugati, enyhén kiszélesedő kétharmada 15–20°-os szögben lejtett a fülke szájának irányában (4. kép 1–2). Az akna nyugati végéhez csatlakozó fülke 10°-os lejtésű, alja enyhén teknős volt. Ezzel szemben a 10., fordított kialakítású fülkesír esetében az akna aljának nyugati negyede volt vízszintes, míg a keleti, nagyobb része 8–12°-os szögben lejtett a fülke szájának irányában (8. kép 1–2). Az akna keleti végében kivájt igen sekély, 6–8°-os lejtésű fülke alja szintén enyhén teknős volt. A 3. és a 10. sír fülkéinek 6–8, illetve 8–12°-os kialakítása igen kismértékűnek tekinthető, ha pl. összehasonlítjuk a szegvár-oromdűlői fülkék adataival, ahol a feltárt 120 fülkesír döntő többségénél a fülkék lejtése jelentősen meghaladta a 12°-ot, sőt nagy számban voltak ennél meredekebb fülkék is. Ezek alapján a sápcoldali három fülke egységesen igen enyhe lejtésűnek mondható.

A sápcoldali 3. és 10. sír bontása során nem táltunk egyértelmű bizonyítékot arra, hogy a fülke száját mivel zárták el. Erre a helyzetre a két sír nagymértékű kirablása lehet a magyarázat.

A részleges állatmellékletek, a nyúzási gyakorlat. A temető területén gyakorolt temetkezési szokások egyik markáns jellemzője, hogy az elhunyt mellé nyolc alkalommal (80%) tettek a sírba állatot. Hét esetben csak részleges maradványok voltak, az 1. sírban az egész állat mellett további részleges állatmaradványok is voltak. Az archaeozoológiai vizsgálat – a maradványok rendkívüli töredékessége ellenére – az állatok faj- és életkor-meghatározásán túl meg tudta állapítani, hogy valamennyi sírba részlegesen eltemetett állatokat helyeztek. Ennél a közösségnél az állatok megnyúzásának gyakorlata az ún. csontolt változat volt,⁸⁴ amikor a radius és a tibia kettévágott töredékei kerültek elő a sírokból.

A nyolc temetkezésből összesen 15 állat nyúzott maradványait sikerült meghatározni. Legnagyobb számban juh került elő: nyolc sírből 12 állat nagyrészt hiányos csonttöredékei. A két fülkesírban eltemetett fiatal felnőtt mellé egy *adultus* és két meghatározhatatlan korú szarvasmarhát helyeztek el. Az eltemetett állatok többsége fiatal volt: három-három *juvenis-subadultus* mellett az öregebb juhokat két *adultus* képviseli. Ezek mellett egy-egy, pontosan nem meghatározható korú juh maradványát helyezték az 1., 4. és a 10. sírba.

A haszonállatértéket tekintve a sápcoldali temető állatmellékletes temetkezései közül kiemelkedik az 1. sírban nyugvó fiatal férfi, akinek sírjában egy 3–3,5 éves ló mellett egy ismeretlen korú, de minden bizonnyal fiatal ló és egy ugyancsak ismeretlen korú juh maradványait helyezték el. Utána a sírcsoport másik, ugyancsak *juvenis* férfi maradványait tartalmazó 10. sírja következik a két marha és egy juh csontmaradványai alapján, majd ezt a 3., szintén fülkesírban eltemetett *adultus* nő sírjának aknájában elhelyezett marha és juh követi. A sírcsoport aknasírjaiba temetett, 5 évnél fiatalabb gyermekek fölé csak egy-egy juh maradványát helyezték el.

A fentiek alapján egyértelműen összekapcsolódnak a fülkesírok a bennük eltemetett két fiatalkorú és a fiatal felnőtt, valamint a velük eltemetett állatok értéke alapján, és ilyen szem-

⁸³ LŐRINCZY 2011, 147.

⁸⁴ LŐRINCZY 1992, 110.

pontból kiemelkednek a sápadali temetési terület aknasírjaiban eltemetett 5 évnél fiatalabb gyermeksírok közül – és az azokba mellékletként elhelyezett kiskérődzők mennyiségét figyelembe véve.

Az ételmelléklet – juh hosszúfartó. A sápadali temető 3., kirabolt sírjának betöltéséből egy juh keresztcsontja vált ismertté. Ez az egy eset valószínűleg csak jelzésértékű, nem tükrözi az eredeti helyzetet, amire a sírok nagymértékű bolygatása lehet a magyarázat. A tiszántúli kora avar kori temetkezések döntő többségében a juh keresztcsontja (*sacrum*), farok- (*vert. caudalis*) és ágyékcsigolyája (*vert. lumbalis*) külön-külön vagy együtt és szinte mindig a koponya mellett került elő.⁸⁵

Kerámiaedény a sírban. A temető hat sírjában (2., 3., 5., 6., 7. és 9.) volt kerámiaedény, ami a temetkezések 60%-át jelenti. Ez igen kiemelkedő szám, mivel a tiszántúli kora avar kori temetkezések minden 5. sírjába (kb. 25%-ba) helyeztek csak kerámiaedényt.⁸⁶ Ugyanakkor jellegzetes rítuselemnek mondható a kora avar kori tiszántúli sírokban a sírkerámiának a fej körüli elhelyezése.⁸⁷ Így van ez a sápadali temetkezésekben is, ahol mind a hat edényt a sírnak a fej felőli végébe helyezték el.

Sajátos a sápadali temető esetében az edények magas száma a gyermeksírokban. Hasonló magas arányt a tiszavasvári-koldusdombi temetőben találunk, ahol a síredények 50%-a gyermek-sírban volt.⁸⁸

Érme a sírokban. A sápadali sírcsoport három temetkezéséből került elő bizánci érem, illetve érmeutánszat. Az 1. sírban fekvő *juvenis* férfi mandibulájának jobb oldalán, a fogakon feküdt Mauricius Tiberius aranysolidusának egykorú utánzata (584–602), a 3., bolygatott sírban nyugvó *adultus* nő keresztcsontjának helyén feküdt II. Constans miliarensisét (648–651/2 vagy 651/2–654) utánzó ezüstérme, míg az 5. sírban egy Heraclius és Heraclius Constantinus által 616/17-ben vert solidus egy *inf. I.* gyermek felső fogsora alatt volt. A sápadali érméket ezek szerint eltérő életkorban elhunyt és különböző nemű személyek kapták halotti útravalóul.

A Tiszántúl 54 lelőhelyéről kerültek elő 542–562 (Kunágota) és 674–681 (Karcag) között vert bizánci aranyérmék vagy azok utánzatai.⁸⁹

További 23 lelőhelyről ismert érmes temetkezés, de az érmet tartalmazó sírok leletegyütteseinek összetétele – és különösen dokumentáltsága – igen eltérő.

A 626 előtt vert érmeket tartalmazó tiszántúli sírok közül csupán 24 esetben ismerjük az eltemetettek életkorát: egy-egy *inf. I.*, illetve *inf. II.* leány, négy *juvenis* leány/nő és két *adultus* nő mellett a régészeti mellékletek alapján öt sírba ismeretlen korú nőt temettek el. A gyermekek és nők mellett két *juvenis* fiú/férfi, illetve két *maturus* és egy *senilis* férfit határoztak meg az antropológusok, míg hat sír esetében a síregyüttes mellékletei alapján a publikáló régészek férfinak határozták meg az elhunyt nemét. Az előbbiek alapján az érmék többségét *juvenis* vagy fiatalabb életkorban elhunytak kapták, ugyanakkor a nemek aránya kiegyenlítettnek tűnik, 11–11 fiú/férfi és leány/nő kapott mellékletül érmet is. A 626 után vert érmekkel rendelkező 11 lelőhely többsége (72%) szórvány, csak egy-egy *adultus* nő és férfi, valamint egy női sír mellékletként került elő érme. A fentiek alapján az érmék döntő többsége nem fegyveres férfiak, hanem fiatal nők és gyermekek mellékletei voltak, így ezek csak közvetetten értelmezhetők a társadalmi reprezentáció szempontjából.

A Tiszántúlról 22 érmének ismerjük a sírbeli helyét. Legnagyobb számban, kilenc esetben az állkapocs közvetlen közelében voltak, három darab a bal kulcscsont belső végénél, három a jobb kulcscsont, egy a koponya alatt, kettő a nyakcsigolyák mellett, egy pedig a bal mellkason feküdt. Ha a koponya közvetlen környékén – függesztőfűl és átfűrés nélkül – kerültek elő az érmék, akkor halotti obulusként értelmezték őket.⁹⁰ Ezek közül hat-hat esetben fiú/férfi, illetve gyermek és nő melléklete volt az érme.

A sápadali 3. sírban, bár bolygatott temetkezés volt, az *adultus* nő keresztcsontjának helyén volt az érme. Az előbbiekben ismertetett érmék sírbeli helyzetétől markánsan különbözik az a néhány – a sápadali 3. sírhoz hasonló – eset, amikor az érme a jobb kézcsontok között, a keresztcsont helyén, a medencében, illetve a lábfej csontjai alatt volt. A kis esetszám miatt értelmezésük még kérdéses.

A sápadali bizánci solidus aknasírból (5.), a solidusutánszat és az ezüstérme utánzata fülkesírből (1., 3.) került elő. Somogyi Péter közel ne-

⁸⁵ LŐRINCZY 1992a, 165; LŐRINCZY–STRAUB 2005, 141; LŐRINCZY–RÁCZ 2014, 175.

⁸⁶ LŐRINCZY 1998, 352; LŐRINCZY 2016, 161.

⁸⁷ LŐRINCZY 1998, 352.

⁸⁸ GULYÁS–LŐRINCZY 2018, 542.

⁸⁹ Az érmékre vonatkozó adatokat lásd SOMOGYI 1997; SOMOGYI 2009; SOMOGYI 2014 vonatkozó címszávaiban, táblázataiban. Az elmúlt években előkerült érmékről SOMOGYI 2018 s. a.

A Tiszántúlon előkerült bizánci érmék, érmemásolatok és utánzatok meghatározása mellett Somogyi Péter többször is értékelte azokat. Mi itt a sápadali három érme apropóján az érmékkel csak mint a temetkezési szokások egyik megnyilvánulásával foglalkozunk.

⁹⁰ SOMOGYI 2014, 142.

gyedszázaddal ezelőtt – áttekintve a rendelkezésére álló három, érmét tartalmazó tiszántúli fülkesíros temetkezést – arra a következtetésre jutott, hogy a sírtípus kialakítása a 7. század első harmadára tehető.⁹¹

Az általunk vizsgált területről ismert érmés sírok közül legnagyobb számban – 14 alkalommal – az érmék aknasírokból kerültek elő. Ha nem is jelentős különbséggel, de számszerűen ezt követi a tíz fülkesír, majd a három padmalyos temetkezés. A tíz fülkesírből hat esetben Heraclius és Heraclius Constantinus 616–625-ös kibocsátású solidusa, valamint egy Mauricius Tiberius- és két Phocas-érme került elő. A szegvár-sápoldali 3. sír II. Constans érméjének ezüstutántárával zárja az érmével rendelkező tiszántúli fülkesírok sorát. Az érméknek ez az eloszlása nem igazolja a fülkesíroknak a kora avar kor kezdetétől való használatát. A 616 előtt kibocsátott érmét tartalmazó fülkesírok leletanyaga is azt valószínűsíti, hogy a fülkesírokban történő temetkezés a 7. század második negyedében jelent meg a tiszántúli közösségek temetkezési szokásai között. Amennyiben ez a megfigyelésünk igaz, akkor a Mauricius Tiberius- és a Phocas-solidusok „szűk” keltező értéke ebben az esetben erősen megkérdőjelezhető.

A temetkezések méretei és a sírhalmok. A sírok méreteinek és közvetve a bennük eltemetett halott társadalmi szerepének egy méretadattal történő, szemléletes jellemzésére alkalmas lehet a térfogatszámítás.⁹² Az akna és a fülkesírok térfogatadatait nem érdemes azonban mechanikusan összevetni, hiszen a fülkesírok esetében az akna méretét a benne elhelyezni kívánt állatok helyigénye mellett olyan praktikus szempontok is meghatározhatták, mint a fülke megközelíthetősége, míg a fülke méreteit az elhelyezendő koporsó, illetve az elhunyt mérete is befolyásolhatta.⁹³ Az eltérő nagyságú sírok jelzik a készítés során elvégzett munka mennyiségének különbségét a többi temetkezéshez viszonyítva, és egyben utalnak az elhunytak és családjának a közösségben elfoglalt kiemelkedő szociális helyzetére.

A sápoldali akna és a kétoldali padkás sírok hossza, szélessége és mélységei között nem látható markáns különbség, amire természetes magyarázat, hogy mindegyik sírban 2–5 év közötti gyermeket temettek el. Ennek ellenére a sírok térfogatának összehasonlításánál egyértelműen elkülönülnek az aknasírok 0,5–1 m³-es méretei a

kétoldali padkás sírokra jellemző 1–2 m³ közötti adatoktól.

Egészen más a helyzet a fülkesírok esetében. Az általunk feltárt két fülkesír térfogata messze meghaladja az aknasírok méreteit. A 2. sír térfogatának (2,16 m³) – ami az aknasírok között kiemelkedően nagyméretű – másfélszerese a 10. sír (3,68 m³), míg két és félszerese a 3. sír (5,96 m³) mérete.⁹⁴ Ebből is látható, hogy a két fülkesír között is jelentős méretbeli eltérés volt függetlenül attól, hogy mindkét sírban fiatal felnőttet, a 3. sírban egy 20–24 év közötti nőt, míg a 10. sírban egy 16–18 év közötti férfit temettek el. Biztos adataink az 1. sír méreteiről nincsenek, de a rendelkezésünkre álló adatok és a párhuzamok alapján az összetett sírból kitermelt föld minimum 6,5 m³ körül lehetett.

A sápoldali sírgödrök kialakításának és az állatmellékleteknek volt egy gyakorlati következménye a sírcsoport összképére vonatkozóan. A temetés során a sír aljára vagy a fülkébe elhelyezett, koporsóba fektetett elhunytat a kétoldali padkás sír esetében a felette keresztbe fektetett fákkal, míg a fülke esetében azok száját összegöngyölt állatbőrrel zárták el. Így a fülkét és az aknasírnak az alsó szintjét a temetés során nem töltötték vissza földdel. Hasonló volt a helyzet az állatmaradványok elhelyezését követően is. Az akna felső szintjén vagy a fülkesír esetében az aknában elhelyezett állatmaradványok helyigénye miatt a sírból kitermelt föld jelentős része már nem kerülhetett vissza a sírgödörbe.

A kimaradt földből az elhunyt fölé nem sírhantot, hanem inkább sírhalmot emeltek. A sírhantoknál jóval nagyobb területet is lefedő halmokra utalhat az is, hogy a sírok a megszőkottnál jóval nagyobb, 3 méteres távolságra fekszenek egymástól.⁹⁵ A Kövegy-Nagy-földek lelőhelyen feltárt kerítőárkos temetkezések⁹⁶ a sírhalmok kialakításának egy eddig nem ismert megoldását, sajátos változatát jelzik.

A leletek

A viselet mellékletei

A fülbevalók. A sírcsoport négy temetkezéséből valószínűleg négy eltérő típusú fülbevaló került elő. Az 1. sír gúlacsüngős arany fülbevalójáról már volt szó, az 5. sír koponyatöredékén látható kékesszürke elszíneződés csak utal egy ezüst fülbevalóra, míg a 7. sír töredékes ezüst gömbcsün-

⁹¹ SOMOGYI 1995, 465.

⁹² DAIM 1987, 71–76; TOMKA 2003, 13.

⁹³ LŐRINCZY–STRAUB 2005, 139.

⁹⁴ A fülke és a padmaly eredeti boltozatának magassága csak hozzávetőlegesen állapítható meg.

⁹⁵ Lásd összefoglalóan LŐRINCZY 2017, 156.

⁹⁶ BENEDEK–MARCSIK 2017, 382–383.

gős fülbevalója a 7. század női és gyermeksírhajnak egyszerű, mondhatni gyakori melléklete.

Egyedinek tekinthető a 3. sírból a töredékes, összekötő tag nélküli, kékeslila nagy gyöngycsüngős⁹⁷ fülbevaló. Sírbakerülését a II. Constans-érmeutánzat (648–652) *terminus post quem* keltezi. A szegvár-oromdűlői temető 134. sírjából előkerült – de egy másik altípushoz tartozó – nagy gyöngycsüngős ezüst fülbevalópárt az avar kori boglárók legkorábbi csoportjába tartozó boglárpár és a késő római, valamint a nyugati germán műhelyhagyományokat mutató gyöngytípusok alapján a 7. század második negyedére keltezték.⁹⁸

A gyöngyök⁹⁹

A *vas karperecek*. Egy gyermek kirabolt sírjából (2. sír) töredékes állapotban és másodlagos helyzetben, míg egy *adultus* nő (3. sír) mellékleteként egy vas karperec a jobb alkarcsonton, egy másik töredékes állapotban a mellkas csontjai közül került elő. A kora avar kori Kárpát-medence avar szállásterületén a tárgy típus nyitott, illetve zárt változata volt ismert.¹⁰⁰ A kora avar kori tiszántúli sírokban jóval ritkábban jelennek meg karperecek, mint a késő avar időszakban.¹⁰¹ Jól jelzi ezt a szegvár-oromdűlői temető, ahol az 500 sírből mindössze két *inf.* I–II. gyermek és egy *adultus* nő sírjának mellékletei voltak.

Sírmellékletek

A *síredények*. A hat sírból közel azonos kidolgozottságú, szabad kézzel formált, gyengén vagy közepesen kiégetett, homokkal és kerámatörmelékkel soványított edények kerültek elő. Egyetlen felületüket vékony agyagmázbevonat fedi. Öt edény kisebb eltérésekkel közel egyforma méretű, és formájuk is hasonló. Kissé kihajló peremük viszonylag rövid, nyakuk rövid ívű, válluk lecsapott, testük aszimmetrikus. Az egyik pereme ujjbenyomkodásokkal díszített. Méretben és formában a 3. sír edénye tér el jelentősebben, melynek hosszú, tölcseresen kihajló pereme van, nyaka hosszabb ívű és vállja lecsapott, de teste ennek is erősen aszimmetrikus. A nyakát és az edénytestet feltehetően textíliával függőlegesen formázták meg.

Az öt, egymáshoz hasonló, egyszerű kivitelű, kevésbé jellegzetes formájú edény – bár nincs

említhető pontos párhuzamuk – technológiai szempontból jól beleillik az Alföldre jellemző 7. századi, korong nélkül készített edények csoportjába.¹⁰² Az ujjbenyomkodással díszített perem egyaránt megfigyelhető a kora, közép- és késő avar korban is.¹⁰³

A 3. sír edényének legközelebbi formai párhuzama a szegvár-oromdűlői 100. sírből ismert,¹⁰⁴ a sápadali edény felületén megfigyelhető textilnyomathoz a Szeged-Fehértó A temető 244. sír edényét¹⁰⁵ említhetjük.

A sápadali hat edény közül kettő, a 3. és az 5. sír kerámiaedénye érmével, illetve érmeutánzattal került elő. Ez a két temetkezés azon kisszámmú kora avar kori tiszántúli edényes sírok számát gyarapítja – Nyíregyháza-Városi kertészet, 3. sír,¹⁰⁶ Derecske-Karakas,¹⁰⁷ Kiszombor-Tanyahalom dűlő, 16. sír¹⁰⁸ –, melyekben az edények mellett érmék is voltak. Ezek a síregyüttesek támpontot nyújthatnak a kora avar kori edények tipokronológiai vizsgálatához.

Az *üvedények töredékei*. A 3. sírban – minden valószínűség szerint *in situ* helyzetben – a jobb lábcsontok külső oldala mellett üveg karkötő, üveggyöngytöredékek, valamint különböző üvedények perem-, oldal- és aljtöredékei feküdtek. A kora avar kori tiszántúli temetkezésekben nem csak az üvedény, de még annak töredékei is ritka mellékletek. A sápadali nő minden bizonnyal a földfelszínen, szarmata telepen találhatta a késő római kori, 3. századi, 4. század eleji üvegtöredékeket,¹⁰⁹ és mint ritkaságot tarthatta a tarsolyában.

A *csontlemez (skatulyafedél?)*. A 3. sír téglalap alakú vékony csontlemeze töredékes állapotban került elő a koponya töredékeivel. A hozzá hasonló, de rendszeresen párban ismerté vált csontlemezeket Bóna István után ma már a kutatás faskatulyák borítólemezeiként értelmezi.¹¹⁰ A közel szabályos téglalap alakú, 5–7 cm hosszú lemezpárok többnyire női sírokban a könyök, a medence és csípő környékén feküdtek.¹¹¹ A sápadali lemez hiányzó párját talán a sírrablással

⁹⁷ BALOGH-PÁSZTOR 2015, 581.

⁹⁸ BALOGH-PÁSZTOR 2015, 599.

⁹⁹ Értékelésüket lásd PÁSZTOR 2018.

¹⁰⁰ KOVRIG 1963, 118.

¹⁰¹ LŐRINCZY-RÁCZ 2014, 162.

¹⁰² VIDA 1999, 138.

¹⁰³ VIDA 1999, 142.

¹⁰⁴ LŐRINCZY 1992, 96, Abb. 11:3.

¹⁰⁵ VIDA 1999, Kat. nr. 890, Taf. 53:4.

¹⁰⁶ CSALLÁNY 1960, 49, X. t. 2.

¹⁰⁷ SOMOGYI 2018 s. a.

¹⁰⁸ A temetőről szóló jelentést lásd LANGÓ-TÜRK 2004. A temető közlését és értékelését Balogh Csilla és Lőrinczy Gábor készíti elő.

¹⁰⁹ Párhuzamaik: pl. BARKÓCZI 1988, Taf. VII. No. 77, No. 80, Taf. VIII. No. 145, Taf. XXVII. No. 316, Taf. XXV. No. 305.

¹¹⁰ BÓNA 2000, 149–150; LŐRINCZY-RÁCZ 2014, 162; BALOGH 2016, 248–249; BALOGH 2016a; ISTVÁNOVITS–LŐRINCZY 2017, 95.

¹¹¹ BALOGH 2016, 248.

magyarázhatjuk, de az se zárható ki, hogy a faskatulyának csak ez egyik felét díszítette csontlemezzel. Az eddig ismert skatulyafedelekek között a sáppoldali példány felületét díszítő pont-kör és háromszög ilyen elrendezésének nem ismerjük a párhuzamát.¹¹²

A csontlemezes faskatulyák tiszántúli használatára és főleg földbe kerülésük idejére jó támpontot nyújt a tiszavasvári-kashalmi dűlő 34. sírja, melyet a 7. század 30-as–40-es éveire kelteztek,¹¹³ továbbá a sáppoldali 3. sír, melynek megásására a II. Constans miliarensisét utánzó ezüstérme alapján csak 648 után kerülhetett sor.

Az *érmék*. A kora avar kori lelőhelyek többségére, ahonnan bizánci érme ismert, az a jellemző, hogy az érme csak egy-két sír melléklete volt. Több érme előfordulásához távoli párhuzamként Szentendre említhető, ahol az 1/2. és 3. sírban, illetve a település területén is találtak szórvány példányok.¹¹⁴ Egészen más megítélés alá esik a sáppoldali síroktól alig 5 km-re feltárt szegvár-oromdűlői temető három, bizánci solidust rejtő sírja, az itt feltárt 500 sír és az előkerült érmek aránya alapján.¹¹⁵

A sáppoldali sírcsoport egyik sajátossága, hogy három temetkezésében három eltérő időpontban készült bizánci érme, illetve érmeutánczat volt. Az érmék ilyen összetétele eddig egyedülálló a Kárpát-medencei érmés lelőhelyek között, mert nincs még egy olyan temető, temetőrészlet, ahol a 626 előtt vert érme egy temetőn belül került elő egy 626 utáni példánnyal.

Ebben az esetben adódik az a lehetőség, hogy az érmék kibocsátási ideje – 584–650/660 – alapján határozzuk meg a sáppoldali sírok megásásának idejét. De a magas gyermekszám és a kevés felnőtt sírja a temetőkert rövid idejű használatára utal, ezért a legkésőbbre keltezhető II. Constans miliarensisének ezüst érmeutánczatát alapul véve a sírcsoportot a 7. század középső harmadára, annak is inkább a második felére keltezhetjük.

A sírcsoport sajátossága

A sáppoldali tíz sír egy csoportot alkot, mert a sírok közötti átlagosan 3 méteres távolságnál 1–2 méterrel nagyobb sírmentes terület veszi körbe a temetkezéseket északról és nyugatról. Csak a 10.

sírtól délkeletre merülhet fel annak lehetősége, hogy folytatódhatnak a temetkezések.

Hosszú ideig a tiszántúli kora avar kori temetőket egy-egy nagy sírszámú temető, valamint eltérő sírszámú temetőrészletek és magányos sírok jellemezték. Az elmúlt évtizedekben végzett nagy felületű ásatások erre az időszakra is új információkat szolgáltatottak. Az új adatok fényében a magányos temetkezések, a temetőkertek, illetve a hiteles körülmények között feltárt kis sírszámú temetők új értelmezésének szükségessége merült fel. Ezek között a Kórógy partján eltemetettek életkora és a sírokból előkerült régészeti leletanyag alapján egy sajátos temetkezési hely képe rekonstruálható.

A temetőt használó népesség¹¹⁶

A sírcsoport tíz sírjában hét *infans* I., kettő *juvenis* és egy *adultus* korban elhunyt tagját temette el a közösség. A nagyszámú gyereksír alapján vitathatatlan a magas gyermekhalandóság,¹¹⁷ a népesség tagjai viszonylag fiatalon hunytak el, ugyanakkor hiányoznak egy átlagos közösség felnőtt korosztályának (*adultus*, *maturus*, *senium*) tagjai.

Kérdés, hogy a nagyszámú elhunyt gyerek milyen közösséget reprezentál, mivel egy normál populáció/közösség temetőjében a nők és a férfiak kb. egyenlő arányt képviselnek, a gyermekek közel 40%-ot.¹¹⁸ Ha a feltárt temetkezéseket egy egységnek vesszük, akkor az elhalálozási életkorcsoportok ilyen arányú megoszlása alapján a sírcsoportot feltehetően egy *juvenis*–*adultus* egyénekből álló, az idősebb korosztály tagjai nélküli csoport alakította ki, ahol valószínűleg fiatal házaspárok nyitották meg a temetőt, és temették el születésük után rövid időn belül elhunyt gyermekeiket.

A nagyfokú sírbratlás következtében meglehetősen töredékes és rendkívül hiányos embertani anyag alapján csak egy esetben lehetett ember-

¹¹² Hasonló minta látható a Budapest-Csepel-Háros, Rákóczi Ferenc út 31. sírből (NAGY 1998, 152, 105. t. 2) és Felgyő-Ürmös tanya 108. sírből (BALOGH 2010, 203, 47. kép 1) ismert csont tarsolyzáró előlapján.

¹¹³ LŐRINCZY-RÁCZ 2014, 183–184.

¹¹⁴ SOMOGYI 1997, 87–88, 99–100; PROHÁSZKA 2012, 70, Anm. 31.

¹¹⁵ SOMOGYI 1997, 82–84.

¹¹⁶ A temető embertani anyagának feldolgozását lásd SZALAI 2018.

¹¹⁷ Az elhunytak életkori aránytalanságának – jelen esetben – nem lehet az a magyarázata, hogy a részleges állatmelléletek helyigénye miatt valamennyi gyereksírt az átlagosnál mélyebbre ásták, és ezért maradhattak meg, mert ugyanakkor a sáppoldali sírcsoportnál a gyereksírok mennyiségéhez képest több időskori felnőtt sírja hiányzik.

¹¹⁸ Marcsik Antónia szíves szóbeli közlése, melyet ezúton is nagyon köszöntünk. A sírokba temetettek lehetséges vérségi (családi) kapcsolatára, azaz arra, hogy a két férfi a nő és a gyermekek közül kivel állhatott anyai vonalon rokonságban, illetve a 9 elhunyt között bármiféle anyai vonalú egyezés van-e, csak az mtDNA vizsgálat tud majd választ adni.

tani jellegvariánst meghatározni. A 10. sírban egy fiatal, mongolid jegyekkel rendelkező férfi volt eltemetve. A közösség tagjainak embertani típusát tekintve nem lehet megbízható véleményt formálnunk.

Ugyanakkor a temetőn belül az aknasírokban eltemetett gyermekek és a fülkesírban fekvő két *juvenis* és az *adultus* felnőtt temetkezései területileg részben elkülönültni látszanak egymástól. A felnőtteket a sírcsoport déli, míg a gyermekeket az északi felében temették el.

Az érmés sírok radiokarbon-vizsgálata

A sápadali 3. sír antropológiai anyagán Debrecenben 1997-ben és a 3. és 5. sír archaeozoológiai anyagán Bécsben 2000-ben végzett radiokarbon-vizsgálatok eredményei lehetőséget kínálnak egyrészt az érmék verési idejével, valamint a sírok kirablása után megmaradt régészeti leletanyag alapján felállított kronológiával való összevetésre és nem utolsósorban a két laboratórium, a két mérési módszer egymással való összehasonlítására.

Az eddig ismert radiokarbon-adatoknak¹¹⁹ az OxCal újabb verziójával történt kalibrálását és kiértékelését Siklósi Zsuzsa fogja elvégezni. Eredményeinek ismerete előtt csak annyit lehet mondani, hogy a 3. sírra vonatkozó és az embertani anyagon Debrecenben végzett mérés adatai 10–15 évvel későbbi időre utalnak, mint a bécsi, az állatcsonton végzett mérések. A két mérés adatai azonban a temetkezést későbbi időre valószínűsítik – néhány év átfedéssel –, mint ahogy az 5. sír megásását a belőle származó solidus által adott *terminus post quem* és a sír ¹⁴C adata mutatja. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy a 3., fülkesíros temetkezést később ásták meg, mint az 5. gyereksírt, ami a 3. sír fülkéje fellett került elő. A radiokarbon-adatok alapján a sírkert használatát a 7. század 3. harmadára feltekezhethetjük.

A sápadali sírkert használati ideje

A hét gyermek és a két fiatal felnőtt sírjának a 100%-os kirablása után a temetkezések többségének keletkezése szinte lehetetlen. Amennyiben a rendelkezésünkre álló temetkezéseket egy egységként értelmezzük, úgy az egyes sírokból ránk maradt régészeti leletanyag alapján kísérlethezük meg a sírkert használati idejének meghatározá-

sát. Ebben valóban három sír leletanyaga adhat támpontot, mivel a többi temetkezésből nincs értékelhető melléklet.

A 3. sír nagy gyöngycsüngős fülbevalótípusának használatát a 7. század második negyedére, a csontlemezes faskatulyák földbe kerülését a Tiszántúlon a 7. század 30-as–40-es éveire keltezték. A sírban talált, II. Constans miliarensisét utánzó ezüstérme földbe kerülése csak 648 utánra, a 7. század második harmadának második felére valószínűsíthető.

Az 5. sír kora avar típusú szemes gyöngyei a 7. század első felében használt általános típusok, jól kapcsolódnak a 616/17-ben vert solidushoz.

Az 1. sírt Bóna István a verdefényes érmeutánzat és a férfi halotti viselete, valamint a temetési szertartás egyes jegyei alapján az avarság első, még ázsiai születésű és eredetű nemzedékének határozta meg.¹²⁰

A sír temetkezési rítusának egyes jegyei, pl. a páratlan, gúlacsüngős fülbevaló, az 1–3 szem gyöngy viselete és eltemetése, a lándzsa, a 7–11 vaslamellából álló páncélrészlet, a megoldott öv, a férfi mellé fektetett kard és tegez és nem utolsósorban az obulus adása a kelet-európai sztyeppéről a Kárpát-medencébe került kora avar kori tiszántúli népesség sírjaiban kivétel nélkül megtalálhatók. Ezek a rítuselemek egyrészt kelet-európai, másrészt általános eurázsiai hagyományra utalnak.

A verdefényes érmeutánzat mintájául szolgáló solidus tényleges verési ideje (583/4–602) jelentős mértékben nem változtatja meg a síregyüttesnek elsősorban az érme alapján történő keltezését, de az elhunyt életkorát és az érmeutánzat pontosított verési idejét figyelembe véve nem lehet a sír halottját ázsiai születésűnek és az első honfoglaló nemzedék tagjának tekinteni.

A sír régészeti hagyatékának újraértékelése egy másik dolgozat témája kell legyen, hasonlóan a Bóna István által kitűnő párhuzamként tárgyalt csókai 45–47. síregyüttes anyagához. Itt az érme új értelmezése mellett csak utalnánk arra, hogy pl. a kettős lemezű, oldalléces, keskeny és hosszú ezüst nagyszíjvégeket – a tiszafüredi és a börcsi síregyüttesek alapján – a kora avar kor későbbi időszakára keltezték,¹²¹ a rozettás veretek a 7. század második harmadára keltezhető leletegyüttesekben is előfordulnak,¹²² és emlékeztetünk a csókai tegez egyedi faragványú torkolat- és peremlemezeire, melyek átmenetet jelentenek a kora és középvár tegezfaragványok

¹²⁰ BÓNA 1979, 30.

¹²¹ GARAM 2000, 379; TOMKA 2005, 171.

¹²² H. TÓTH–HORVÁTH 1992, 158; BALOGH 2011, 260.

¹¹⁹ STADLER 2005, 110–111.

ornamentikája között.¹²³ A lószerszám szíjvégei pedig a kunágotai és a tótipusztai lószerszámhoz közelítenek.¹²⁴

A szegvári 1. sírt – egyetértve Kovrig Ilonának és Korek Józsefnek a csókai sírról alkotott véleményével¹²⁵ – a 7. század közepére keltezhetjük. Ennek nem mondanak ellent a síregyüttes legkorábbi leletei, a szinte sima felületű – ami hosszú használatra utal – gúlacsüngős arany fülbevaló

és a Mauricius Tiberius solidusát utánzó aranyveret sem. De, mint minden érme, így a szegvári is csak *terminus post quem* keltez.¹²⁶

A sápolydali közösség tagjai a kelet-európai sztyeppéről származó és a Tiszántúlt 568 után megszálló népesség utódai voltak, akik a sírkertet a 7. század közepén, a 650 utáni évtizedben alakíthatták ki, és igen rövid ideig, maximum egy, talán másfél évtizedig használhatták.¹²⁷

IRODALOM

ADAM

- 2002 Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrsg.: Szentpéteri, J. *Varia Archaeologica Hungarica* (Budapest) 13/1–2 Budapest.

BALOGH CSILLA

- 2004 Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája (Gürtelgarnitur des Typs Martinovka von Kecel. Die Typochronologie der Maskenbeschlüge des Karpetenbeckens). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve–*Studia Archaeologica* (Szeged) 10, 241–304.
- 2010 A Felgyő-Ürmös-tanyai avar kori temető (The Avar cemetery at Felgyő, Ürmös-tanya). In: Balogh Cs.–P. Fischl K.: *Felgyő, Ürmös-tanya. Bronzkori és avar kori leletek László Gyula felgyői ásatásának anyagából*. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve –*Monographia Archaeologica* (Szeged) 1, 185–261.
- 2011 Kora avar kori ún. propeller alakú övveret a kunpeszéri 3. sírből (Frühawarischer sog. propellerförmiger Gürtelbeschlag aus Grab 3 in Kunpeszér). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve–*Studia Archaeologica* (Szeged) 12, 257–276.
- 2014 Az avar kori gúlacsüngős fülbevalók (Die awarenzeitlichen pyramidenförmigen Ohrgehänge). *Kuny Domonkos Múzeum Közleményei* (Tata) 20, 91–158.
- 2016 Régészeti adatok a Duna–Tisza közti avarok történetéhez (The history of the Avars in the Danube–Tisza interfluve as reflected in the archaeological record). *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia*. A PPKE BTK Régészeti Tanszékének kiadványai 6. Szerk.: Major B.–Türk A. Budapest.
- 2016a Csontlemez skatulyák és dobozok a Kárpát-medence avar kori anyagában (Bard-boxes and small cases decorated with carved bone plates in the Carpathian Basin from the Avar Period). *Dolgozatok (Kolozsvar)* 9 (19) 131–158.

BALOGH CSILLA–PÁSZTOR ADRIENN

- 2015 Az avar kori nagy gyöngycsüngős fülbevalók (Large bead-pendant earrings from the Avar Period). In: Balogh Cs.–Major B. (szerk.): *Hadak útján XXIV-1. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája*, Esztergom, 2014. november 4–6. Budapest–Esztergom, 581–648.

BARKÓCZI, LÁSZLÓ

- 1988 Pannonische Glasfunde in Ungarn. *Studia Archaeologica* (Budapest) 9.

BENDE LÍVIA

- 2017 Temetkezési szokások a Körös–Tisza–Maros közén az avar kor második felében (Bestattungsbräuche in der zweiten Hälfte der Awarenzeit im Gebiet zwischen Körös, Theiß und Maros). *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia*. A PPKE BTK Régészeti Tanszékének kiadványai 8. Szerk.: Major B.–Türk A. Budapest.

¹²³ STRAUB 1997, 120, 3. táblázat.

¹²⁴ BÓNA 1980, 55.

¹²⁵ KOVRIG–KÖREK 1960, 292, 294. A csókai 45–47. sír kronológiai helyzetéről folytatott vitáról lásd Kiss 1997, 77, 79.

¹²⁶ Erre a tényre Somogyi Péter már számtalanszor felhívta a figyelmet (legutóbb SOMOGYI 2017, 1), ennek ellenére általános hivatkozási alap, párhuzamként említve pl. a szegvári sírt: a bizánci érmével keltezett lovas sír.

¹²⁷ A cikk illusztrációit Czabarka Zsuzsa rajzolta, a táblákat Ambrus Edit és Pápai Zoltán állította össze, a cikk végső formájának kialakításában Gulyás Bence, Istvánovits Eszter és Somogyi Péter volt a segítségemre. Nekik és a cikkben említett kollégáknak, valamint a cikk lektorának, Szenthe Gergelynek itt is megköszönöm hasznos észrevételeiket és értékes tanácsaikat.

BENEDEK ANDRÁS–MARCSIK ANTÓNIA

- 2017 Kora avar kori temetőrészlet Kövegyről. Új temetkezési szokások a Tisza–Körös–Maros mentén a kora avar korból (Cemetery part from the Early Avar Age in Kövegy. New burial habits in the Early Avar Age along the rivers Tisza–Körös–Maros). In: T. Gábor Sz.–Czukur P. (szerk.): Út(on) a kultúrák földjén. Az M43-as autópálya Szeged–országhatár közötti szakasz régészeti feltárásai és a hozzá kapcsolódó vizsgálatok. Szeged, 369–442.

BÓNA, ISTVÁN

- 1979 A szegvár-sápoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz (Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal. Beiträge zu den frühawarischen Bestattungssitten). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 106, 3–32.
- 1980 Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvár. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 32, 31–95.
- 2000 Ein frühawarisches Gräberfeld in der Unio-Sandgrube von Várpalota. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Budapest) 123–160.

BÓNA, ISTVÁN–LŐRINCZY, GÁBOR

- 2002 Szegvár-Sápoldal. In: ADAM 344–345.

BÓNA ISTVÁN–NAGY MARGIT

- 2002 Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I. *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae* (Budapest) 1.

CSALLÁNY, DEZSŐ

- 1939 Kora-avarkori sírleletek (Grabfunde der Frühawarenzeit). *Folia Archaeologica* (Budapest) 1–2, 121–180.
- 1956 Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Budapest.
- 1960 Szabolcs-Szatmár megye avar leletei (Avarische Funde des Komitats Szabolcs-Szatmár). Jósza András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza) 1, 31–85.

CSIKY GERGELY

- 2007 A kora avar lándzsák tipológiája (Die Typologie der frühawarenzeitlichen Lanzenspitzen). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 132, 305–323.

DAIM, FALKO

- 1987 Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, Niederösterreich. Studien zur Archäologie der Awaren 3/1. Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien.
- 2017 Die Steppe und Byzanz. Kunsthandwerk und Bilderwelten im Awarenkhanat. In: Lübke, C.–Hardt M. (Hrsg.): 400–1000. Vom spätantiken Erbe zu den Anfängen der Romanik. Handbuch zur Geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa. Leipzig, 138–153.

ERDÉLYI ISTVÁN

- 1958 A jánoshidai avarkori temető (Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jánoshida). *Régészeti Füzetek* (Budapest) Ser. II. No. 1.

GARAM, ÉVA

- 2000 Gürtelverzierungen byzantinischen Typs im Karpatenbecken des 6.–7. Jahrhunderts. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 51, 379–391.

GULYÁS BENCE–LŐRINCZY GÁBOR

- 2018 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye avar sírleletei IV. A tiszavasvári-koldusdombi kora avar kori temető (Avar finds from Szabolcs-Szatmár-Bereg County IV. Early Avar graves from Tiszavasvári-Koldusdomb). In: L. Nagy M.–L. Szőlősi K. (szerk.): „Vadrózsából tündérsípot csináltam”. Tanulmányok Istvánovits Eszter 60. születésnapjára. Nyíregyháza 529–570.

ISTVÁNOVITS ESZTER–LŐRINCZY GÁBOR

- 2017 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye avar sírleletei III. Avar temető és településrészlet Nyíregyháza és Tiszavasvári határából (Avarian finds of Szabolcs-Szatmár-Bereg County III. Avarian Age cemetery and settlement parts from the vicinities of Tiszavasvári and Nyíregyháza). Jósza András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza) 58, 35–179.

H. TÓTH, ELVIRA–HORVÁTH, ATTILA

- 1992 Kunbáony. Das Grab eines Awarenkhanen. Kecskemét.

KADA ELEK

- 1906 Gátéri (kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 26, 135–155, 207–221.

KISS ATTILA

- 1997 Az avar kori tegezsek csontlemezeinek kronológiájához (Zur Chronologie der Beinbeschläge der awarenzeitlichen Köcher). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 75–83, 123–124.

KOVRIK, ILONA

- 1963 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. *Archaeologia Hungarica* (Budapest) 40.

KOVRIK, ILONA-KÖREK, JÓZSEF

- 1960 Le cimetière de l'époque avare de Csóka (Coka). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 12, 255–297.

KRALOVÁNSZKY ALÁN

- 1992 A hajdúdorogi VII. századi avar temető (előzetes ismertetés) (A 7th-century Avar cemetery from Hajdúdorog – preliminary report). *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* (Debrecen) 117–139.

KÜRTI BÉLA

- 2003 Avar lovas – magyar lovas Szőregen és Eperjesen (Awarischer Reiter – ungarischer Reiter in Szőreg und Eperjes). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica* (Szeged) 9, 229–242.

LANGÓ PÉTER-TÜRK ATTILA

- 2004 Móra nyomában. (Előzetes beszámoló a Kiszombor határában 2003-ban végzett honfoglalás kori lelőhelyek hitelesítő feltárásairól.) *Múzeumi kutatások Csongrád megyében* (Szeged) 203–214.

LŐRINCZY, GÁBOR

- 1987 Nyomozás egy avar nemzetségsíjra után. *Csongrád Megyei Hírlap*. Szeged, május 23. 8.
 1987a Szegvár-Sápoldal. Régészeti Füzetek (Budapest) Ser. I. No. 40, 68.
 1988 Szegvár-Sápoldal. *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 114–115, 272.
 1992 Vorläufiger Bericht über die Freilegung des Gräberfeldes aus dem 6.–7. Jahrhundert in Szegvár-Oromdúló (Weitere Daten zur Interpretierung und Bewertung der partiellen Tierbestattungen in der frühen Awarenzeit). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Budapest) 81–124.
 1992a Megjegyzések a kora avar kori temetkezési szokásokhoz. A tájolás (Anmerkungen zu den frühawarenzeitlichen Bestattungsriten. Die Orientierung). *Jósa András Múzeum Évkönyve* (Nyíregyháza) 30–32, 161–172.
 1994 Megjegyzések a kora avar kori temetkezési szokásokhoz – A fülkesíros temetkezés (Bemerkungen zu den frühawarenzeitlichen Bestattungssitten – Die Stollengräber). In: Lőrinczy G. (szerk.): *A kőkortól a középkorig*. Szeged, 311–335.
 1995 Fülkesírok a szegvár-oromdúlói kora avar kori temetőből. Néhány megjegyzés a fülkesíros temetkezések változatairól, kronológiájáról és területi elhelyezkedéséről (Stollengräber im frühawarenzeitliche Gräberfeld von Szegvár-Oromdúló. Beiträge zu den Varianten, zu Chronologie und territorialen Lage der Stollengräber). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica* (Szeged) 1, 399–416.
 1998 Kelet-európai steppei népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében. Régészeti adatok a Tiszántúli kora avar kori betelepüléséhez (Osteuropäische Steppenbevölkerung im 6. und 7. Jahrhundert im Karpatenbecken. Archäologische Beiträge zur frühawarenzeitlichen Einsiedlung des Gebietes jenseits der Theiß). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica* (Szeged) 4, 343–372.
 2000 Szegvár területének településtörténete a 6. század végétől a 13. század végéig. In: Farkas Gy. (szerk.): *Szegvár. Tanulmányok Szegvár nagyközség történetéről*. Szegvár, 51–88.
 2011 A fülkesír. A padmalyos sír. In: Müller R. (főszerk.): *Régészeti kézikönyv*. Budapest, 147–151.
 2015 Újabb adatok Hajdú-Bihar megye avar kori lelőhelyeihez I. Megjegyzések a terület kora avar kori történetéhez (New data on the Avarian Age sites of Hajdú-Bihar County I. Some notes on the Early Avarian Age history of the region). *Jósa András Múzeum Évkönyve* (Nyíregyháza) 57, 149–176.
 2016 A tiszántúli VI–VII. századi sírok és temetők sajátosságai. A kora avar kori népesség továbbélése a VII–IX. században a Körös-Tisza-Maros közén (Characteristic features of 6th–7th century burials and cemeteries east of the Tisza). *Jósa András Múzeum Évkönyve* (Nyíregyháza) 58, 155–176.
 2017 Frühawarenzeitliche Bestattungssitten im Gebiet der Grossen Ungarischen Tiefebene östlich der Theiss. Archäologische Angaben und Bemerkungen zur Geschichte der Region im 6. und 7. Jahrhundert. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 68, 137–170.
 2017a Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal (Kat. 109–110). In: Lübke, C.–Hardt M. (Hrsg.): *400–1000. Vom spätantiken Erbe zu den Anfängen der Romanik. Handbuch zur geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa*. Leipzig 2017, 377–378.

LŐRINCZY, GÁBOR-RÁCZ, ZSÓFIA

- 2014 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye avar sírleletei II. Tiszavasvári-Kashalom-dűlő kora avar kori temetkezései (Avarian finds from Szabolcs-Szatmár-Bereg County II. Early Avarian graves from Tiszavasvári-Kashalom-dűlő). *Jósa András Múzeum Évkönyve* (Nyíregyháza) 56, 141–217.

LŐRINCZY, GÁBOR-SOMOGYI, PÉTER

- 2018 Archäologische Aussagen zur Geschichte der Großen Ungarischen Tiefebene östlich der Theiß im 6. und 7. Jahrhundert. Grab 33 des frühawarenzeitlichen Gräberfeldes von Szegvár-Oromdúló. In: Drauschke, J.–Kislinger, E.–Kühtreiber, K.–Kühtreiber, Th.–Scharrer-Liška, G.–Vida, T. (Hrsg.): *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte. Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag Teil I. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Band 150:1*. Mainz, 231–250.

LŐRINCZY GÁBOR-STRÁUB PÉTER

- 2005 Alpi típusú övgarnitúra a szegvár-oromdúlói 81. sírból (Alpine-type set from Szegvár-Oromdúló, grave 81). *Zalai Múzeum* (Zalaegerszeg) 14, 137–167.

MADARAS LÁSZLÓ

- 2004 Kora avar kori sírok Öcsödről (Frühawarenzeitliche Gräber in Öcsöd). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica (Szeged) 10, 339–363.

MÉREY KÁDÁR ERVIN

- 1952 Avar lovas-sír a Kórógy partján. Viharsarok, augusztus 12.

MESTERHÁZY KÁROLY

- 1987 Korai avar részleges lovastemetkezések Ártándról és Biharkeresztesről (Frühawarische partielle Pferdebestattungen aus Ártánd und Biharkeresztes). Folia Archaeologica (Budapest) 38, 219–245.

NAGY, MARGIT

- 1998 Awarenzeitlichen Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest. Garam, É.–Vida, T. (eds): Monumenta Avarorum Archaeologica (Budapest) 2. Bd. I–II. Budapest.

PÁSZTOR ADRIENN

- 2018 A szegvár-sápoldali avar kori sírcsoport gyöngylelei (The Beads from the Avar-period Grave Group at Szegvár-Sápoldal). Archaeologiai Értesítő (Budapest) 143, 85–97.

PROHÁSZKA, PÉTER

- 2012 Bemerkungen zum byzantinischen Münzverkehr der ungarischen Landnahmezeit und der Staatsgründung im Karpatenbecken. In: Tobias, B. (Hrsg.): Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik. Mainz, 67–87.

RADNÓTI ALADÁR

- 1954 Leletmentő ásatások az 1952. évben. Archaeologiai Értesítő (Budapest) 81, 68–81.

SALAMON, ÁGNES–CS. SEBESTYÉN, KÁROLY

- 1995 The Szeged-Kundomb Cemetery. Das Awarische Corpus. – Avar Corpus Füzetek. Beihefte 4. Madaras L. (szerk.). Debrecen–Budapest, 8–108.

SALAMON, ÁGNES–ERDÉLYI, ISTVÁN

- 1971 Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe. Studia Archaeologica (Budapest) V.

SOMOGYI, PÉTER

- 1995 Bizánci érmek avar kori fülkesírokból (Byzantinische Münzen aus awarenzeitlichen Stollengräbern). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica (Szeged) 1, 459–470.
- 1997 Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie Bd 5. Innsbruck.
- 2002 Münzfundorte. In: ADAM, 579–582.
- 2009 Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit. Eine Bestandsaufnahme 1998–2007. Acta Archeologica Carpathica (Kraków) 42–43, 231–299.
- 2014 Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit in ihrem europäischen Umfeld. Dissertationes Pannonicae IV: 2. Dissertationes Pannonicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae Budapestinensis provenientes. Budapest.
- 2017 „Tükröm, tükröm, mondd meg nekem.” Avar kori övgarnitúrák abszolút keltezése az éremtükrözés módszerrel. Magyar Régészet, Online Magazin, Ősz.
- 2018 s. a. Byzantinische Fundmünzen als Quelle zur Archäologie der Awaren. In: Daim, F. (Hrsg.): Die Awaren und Byzanz. Mainz.

STADLER, PETER

- 2005 Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren I. Mittlungen der Prähistorischen Kommission. Band 60. Wien.

STRAUB PÉTER

- 1997 Avar kori tegezdsírtó csontlemezek. Motívumtipológia és kronológia (Awarenzeitliche Beinplatten als Verzierungen von Köchern. Typologie der Motive und Chronologie). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica (Szeged) 3, 117–151.

SZABÓ J. GYÖZŐ

- 1965 Az egri múzeum avar kori emlékényaga I. Kora-avarkori sírleletek Tarnaméráról (Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger I. Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Tarnaméra). Egri Múzeum Évkönyve (Eger) 3, 29–71.

SZALAI FERENC

- 2018 A Szegvár-Sápoldal lelőhelyen feltárt avar sírok csontvázmaradványainak antropológiai vizsgálata (Anthropological Examinations of the Skeletal Remains Excavated at the Szegvár-Sápoldal Avar Age Cemetery). Archaeologiai Értesítő (Budapest) 143, 99–104.

SZENTHE GERGELY

- 2009 Megjegyzések Szőke Béla Miklós „Veränderungen in der struktur des Awarischen gürtels” (Anteus 29–30, 2008, 175–213) című tanulmányához. Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest) 385–392.

SZŐKE, B. MIKLÓS

- 2008 Veränderungen in der struktur des Awarischen gürtels. Anteus (Budapest) 29–30, 175–213.

TOMKA PÉTER

2003 Az avar kori temetkezési szokások kutatásának újabb eredményei. Kettős- és többes temetkezések (The latest results of the research focusing on the funeral customs in the Avar Age. Double and multiple burials). *Arrabona* (Győr) 41, 11–56.

2005 Korai avar sírok Börzs-Nagydombon (Győr-Moson-Sopron megye) (Frühawarenzeitliche Gräber in Börzs-Nagydomb (Kom. Győr-Moson-Sopron). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 130, 137–180.

TÖRÖK GYULA

1954 Kora avar kori sírok Mórán (Frühawarische Gräber in Mór). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 81, 54–59.

VARGA SÁNDOR–CSEH GABRIELLA

2017 Avar kori temetkezések Apátfalva-Nagyút-dűlőn (M43 43. lh.) (Burials from the Avar Age at the site Apátfalva-Nagyút-dűlő, site M43 43.). In: T. Gábor Sz.– Czukor P. (szerk.): *Út(on) a kultúrák földjén. Az M43-as autópálya Szeged-országhatár közötti szakasz régészeti feltárásai és a hozzá kapcsolódó vizsgálatok*. Szeged, 443–477.

VIDA, TIVADAR

1999 Die awarenzeitliche Keramik I. *Varia Archaeologica Hungarica* (Budapest) 8.

VÖRÖS GABRIELLA

1998 Felicián atya (1913–1998). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve–Studia Archaeologica* (Szeged) 4, 303–304.

EINE GRÄBERGRUPPE DES 7. JAHRHUNDERTS VON SZEGVÁR-SÁPOLDAL

GÁBOR LÖRINCZY

Der Beitrag behandelt das bereits von István Bóna vorgelegte Reitergrab von Szegvár-Sápoldal und die in seinem Umkreis erst 1986 freigelegten neun weiteren, leider alt geplünderten Bestattungen und betrachtet sie als Ganzes. Die Neuauslegung der Grabungsdokumentation zum Reitergrab, die unter den weiteren Bestattungen beobachteten Stollengräber und die seitdem bekannt gewordenen ähnlichen Bestattungen sprechen dafür, daß das 1952 freigelegte Reitergrab (Grab 1) ein Stollengrab war. Folglich ist die von István Bóna für das Grab rekonstruierte und veröffentlichte Grabzeichnung unbedingt zu revidieren.

Der senkrechte Stollen des Grabes 1 wurde gegen der Regel am gegenüberliegenden Schachtende angelegt. In dem in den Stollen hineingeschoben Holzsarg lag ein im juvenilen Alter (19–25 Jahre) gestorbener Mann mit dem Kopf zu dem Stollenende. Einige ausgewählte Objekte aus dem Grabinventar (Ohrgehänge, Perle, Beinanhänger) werden ausführlich besprochen. Ferner finden sich zur Fundlage und zu den lokalen Analogien anderer Grabbeigaben (Münze, Eisenlamellen, Beinplatten des Reflexbogens, Gürtelbeschläge und Lanzenspitze, zweischneidiges Schwert) unterschiedlich ausführliche Ergänzungen oder Bemerkungen.

Aufgrund der Prägezeit des Solidustypus (583/4–602), der als Vorlage zur Fertigung der prägefrisch ins Grab gelegten Imitativmünze gedient hatte, und in Anbetracht der Sterbealters darf der hier Bestattete nicht als ein Vertreter der ersten, noch in Asien geborenen Einwanderergeneration gehalten werden.

Es ist eine Besonderheit der Gräbergruppe von Szegvár-Sápoldal, daß byzantinische Imperial- und Imitativmünzen unterschiedlicher Prägezeit zugleich aus drei Gräbern bekannt geworden sind. Die Fundstelle ist auch deshalb einzigartig, weil es bis jetzt kein anderes Gräberfeld oder andere Gräbergruppe der Awarenzeit mit vor und nach 626 geprägten Grabfundmünzen bekannt ist.

Östlich der Theiß wurden in den meisten Gräbern mit einer vor 626 geprägten Münze Personen juvenilen oder noch jüngeren Sterbealters bestattet, und nicht erwachsene Waffenträger. Daher können diese Münzen nur mittelbar als Mittel der gesellschaftlichen Representation aufgefaßt werden.

Die handgeformten Gefäße einfacher Ausführung, welche unter den Grabbeigaben der Gräbergruppe überrepräsentiert sind, stimmen mit der für die Große Ungarische Tiefebene charakteristischen Keramik des 7. Jahrhunderts technologisch gut überein. Die bescheidene Anzahl von frühawarenzeitlichen Bestattungen mit Münz- und Gefäßbeigaben östlich der Theiß kann nun zugleich mit zwei Gräbern aus der Gräbergruppe von Szegvár-Sápoldal erweitert werden.

Die Analogien der fragmentierten Beinplatte aus Grab 3 (Deckel einer Holzschachtel) kommen in der Regel paarweise, in Frauenbestattungen vor. Das Fehlen der anderen Hälfte der Beinplatte von Szegvár-Sápoldal ließe sich durch den zeitgenössischen Grabraub gut erklären, wobei es gleichwohl möglich ist, daß die Holzschachtel diesmal nur einseitig mit Beinplatte versehen war.

Für die Schachtgräber mit oder ohne Seitenstufen, bzw. die Stollengräber von Szegvár-Sápoldal sind die ost-westliche Orientierung, die partielle Tiermitbestattung (Pferd, Rind, Schaf), wobei bei der Enthäutung die Radien und Tibien der Tiere schräg gespaltet wurden, und die große Anzahl von Grabkeramik – immer um den Kopf der Verstorbenen – charakteristisch. Diese stimmen mit den Merkmalen gut überein, die in den meisten frühawarenzeitlichen Gräbern östlich der Theiß beobachtet werden konnten.

Das Anlegen von Stollengräbern und die Tiermitbestattungen hatten auf die Topologie der Gräbergruppe ausgewirkt. Da die Stollen nicht mehr mit Erde aufgefüllt wurden und die Tierhäute mit Schädel und Extremitäten einen Teil der Grabschächte ausfüllten, blieb ein guter

Teil der ausgehobenen Erde zwangsläufig übrig. Der ausgesparte Aushub war so viel, daß man daraus einen richtigen Hügel über dem Grab erstellen konnte. Die erst vor kurzem vorgelegten Gräber mit Umfassungsgraben von Kövegý repräsentieren eine spezielle Form dieser Hügelgräber.

Die in letzter Zeit freigelegten Gräbergruppen, Bestattungsplätze mit wenigen Gräbern verlangen nach einer Erklärung. Aufgrund der Sterbealter der in Szegvár-Sápoldal Bestatteten (sieben Infans I., zwei Juvenis und ein Adultus) läßt sich ein eigenartiger Bestattungsplatz rekonstruieren. Nachdem dürfte der Bestattungsplatz von einer Gruppe ohne Senioren angelegt worden sein, wo junge Paare ihre kurz nach der Geburt gestorbenen Kinder beisetzen.

Da die 1986 freigelegten neun Gräber vollständig ausgeraubt worden waren, ist ihre individuelle Datierung nicht möglich. Die wenigen, trotz Plünderung in den Gräbern gebliebenen Fundobjekte, die Ergebnisse der ¹⁴C-Datierung und die Prägezeit der Münzen erlauben doch den Schluß, daß der Bestattungsplatz in den Jahrzehnten nach 650 angelegt wurde, und daß er wegen der hohen Anteil von Kindergräbern nur kurz, ein, andert-halb Jahrzehnte lang, belegt wurde. Anhand der Bestattungssitten waren die Mitglieder der Sepulturgemeinschaft von Szegvár-Sápoldal die Nachkommen der osteuropäischen Reiterhirten, die um 568 mit den Awaren ins Karpatenbecken kamen und nachher östlich der Theiß siedelten.